

Med hälsning från ordföranden

I år deltog Geografilärarnas Riksförening för första gången på *Kartdagarna* i Jönköping som arrangerades av Kartografiska sällskapet. Som ordförande i Riksföreningen inbjöds jag att delta i samband med Anders Wellvings föredrag om behovet av GIS-undervisning i skolan. Jag fick tillfälle att presentera Riksföreningen och lämna ett diskussionsunderlag med ämneslärarnas erfarenheter av GIS-undervisningen. Jag betonade att behovet av den nya geografiska informationstekniken har ökat i skolan. GIS är ett idag omistligt verktyg i arbetet med natur- och samhällsvetenskapliga frågeställningar. Geografilärare behöver fortbildning i dessa arbetsmetoder vilka numera rutinmässigt används inom de flesta sektorer i samhället.

Mot bakgrund av att geografiämnet är under snabb utveckling har Nationalkommittén för Geografi vid Kungliga Vetenskapsakademien och Geografilärarnas Riksförening lagt fram ett förslag till regeringen om inrättande av *Nationellt resurscentrum för geografilärare*. Geografins ställning i den svenska skolan är i ett internationellt perspektiv anmärkningsvärt låg och behöver förstärkas. Den övergripande uppgiften för ett nationellt resurscentrum är att erbjuda en plattform för kontakter och utbyte i pedagogiska/didaktiska frågor mellan ämneskollegor över hela landet. Det skulle öka intresse och motivation för geografi och därmed höja kompetensen hos både lärare och elever i förskola, skola och vuxenutbildning och stimulera till fortsatta vidare studier.

Resurscentrat skall verka för ett forskningsinspirerat och laborativt arbetssätt, såväl i skolan som i fältmoment/exkursioner samt initiera nya läromedel och exkursionshandledningar. För att spegla aktuella samhällsrelevanta frågeställningar krävs att lärare i skolan får en betydande fortbildning och stöd genom ökade kontakter med högskolornas och universitetens lärare och forskare samt erbjuds en plattform för kontakter med utbyte i pedagogiska/didaktiska frågor gentemot ämneskollegor från andra skolor i landet. Resurscentrat skall ge fortbildning i GIS och verka för att integrera geografiska frågeställningar med andra ämnen.

Ett annat initiativ är det didaktiska nätverk som inrättats av institutionen för didaktik och kulturgeografiska institutionen vid Uppsala universitet. Tanken är att täcka behovet av samarbete och utbyte av erfarenheter kring hur man bygger upp den geografididaktiska undervisningen vid landets universitet och högskolor. Geografiämnets uppdelning i en samhällsvetenskaplig/humanistisk och en naturvetenskaplig del, placerade vid olika institutioner och fakulteter, har fått allvarliga konsekvenser för geografiämnet och för kvalitén på geografiutbildningen. Nätverkets syfte är att utveckla och kvalitetssäkra dagens geografiutbildning vid universitet och högskolor vad gäller innehåll, utförande och legitimitet. Ett flertal lärosäten visar stort intresse för nätverksidén och kommer att sända representanter till nätverksträffar. Ett nationellt resurscentrum och ett didaktiskt nätverk fyller delvis olika behov och kommer förhoppningsvis att verka stödjande för skolgeografin inför framtiden.

I samband med Riksföreningens årsmöte i Jönköping i mars presenterade statsgeolog Olle Selinus från Uppsala *The International Year of Planet Earth 2007–2009, Earth Sciences for Society*. Selinus framhöll värdet av Riksföreningens samverkan vad gäller *Planet Earth 2008* och årsmötet beslutade att delta. Bakom projektet står Internationella Geologunionen (IUGS) med stöd från UNESCO, Internationella Geovetenskapsprogrammet (IGCP) samt Nationalkommittén för Geologi vid Kungliga Vetenskapsakademien, som informerar om projektet på sin hemsida www.snkg.kva.se/planetearth.htm.

Carl von Linnés 300-årsdag firas i år med aktiviteter runt om i landet. Riksföreningen kommer att uppmärksamma blomsterkungen och geologen Linné under Geologins Dag i Klimpfjäll i Vilhelmina kommun med inriktning på hur botanik och geologi sammanvävs i fjällregionen. Se kommande annons om Geologins Dag i Klimpfjäll på Riksföreningens hemsida www.geografiforget.se.

Annica Grundström
Ordf. Geografilärarnas Riksförening

MEDDELANDEN:

Södra kretsen

Kretsstyrelse

Södra kretsens styrelse har f.n. följande sammansättning: Ordförande: Bengt Nilvén, Prästvågen 4, 240 12 Torna Hällestad, e-post: bengtnilven@hotmail.com, vice ordf.: Lena-Maria Petersson, Markörvägen 24, 226 49 Lund, e-post: lena-maria.petersson@katedralskolan.lund.se; sekr.: Mette Thorsen-Trondman, Regementsgatan 33 A, 217 53 Malmö, e-post: mette.thorsen@pub.malmo.se; kassör: Ulf Erlandsson, Kaprifolgatan 5, 244 60 Furulund, e-post: ulf.erlandsson@keg.lu.se; ledamöter: Linda Borg-Arnell, Rydebäck och Rickard Runnerstedt, Åkarp

Aktuella arrangemang: se Riksföreningens hemsida www.geografitorget.se

Vänerkretsen

Kretsstyrelse

Vänerkretsens styrelse har f.n. följande sammansättning: Ordförande: Gunnar Odenrants, Smedjegatan 10 A, 695 32 Laxå, tel. 0584-106 48; vice ordf.: Anders Tidström, Kilsg. 6 A, 703 54 Örebro; sekr. och kassör: Ann Engström-Åberg, Hjortronstigen 2, 695 30 Laxå, tel. 0584-124 23, 070-550 16 02, e-post: ann.engstrom-aberg@suf.laxa.se

Aktuella arrangemang: se Riksföreningens hemsida www.geografitorget.se

Kronobergskretsen

Kretsstyrelse

Kronobergskretsens styrelse har f.n. följande sammansättning: Ordförande: Peter Bengtsson, Västerportsvägen 22, 352 62 Växjö, e-post: peter.bengtsson@personal.tingsryd.se; vice ordf.: Manne Andersson, Madvägen 3, 352 49 Växjö; sekr.: Johan Kåberg, Stockvedsvägen 2, 352 44 Växjö, e-post: johan.kaberg@procivitas.se; kassör: Bosse Hansson, Löparevägen 16., 352 51 Växjö, e-post: bosse.hansson@vxu.se; ledamöter: Ulf Nilsson, Erik Näsström, Ingemar Svensson och Britt Söderling.

Aktuella arrangemang: se Riksföreningens hemsida www.geografitorget.se och kretsens egen hemsida www.kronobergsgeograferna.se

Stockholmskretsen

Kretsstyrelse

Stockholmskretsens styrelse har f.n. följande sammansättning: Ordförande: Gunvor Larsson, Furunäsvägen 12, 181 43 Lidingö, tfn.: 08-765 53 07, e-post: gula@enskildagymnasiet.se; vice ordf.: Kristina Hansson; sekr.: Ewonne Ekmyr-Göransson; kassör: Gunilla Wahlberg Åberg; ledamot: Sickan Karlsson-Björkman.

Aktuella arrangemang: se Riksföreningens hemsida www.geografitorget.se

Västra kretsen

Kretsstyrelse

Västra kretsens styrelse har f.n. följande sammansättning: Ordförande och kassör: Lennart Malmberg, Tjäderstigen 13, 435 43 Pixbo, tfn.: 031-88 09 67, e-post: lennart.malmberg@telia.com; vice ordf.: Kristina Ahlsén, Göteborg, tfn.: 031-778 84 19, e-post: kristina.ahlsen@kungalv.se; sekreterare: Olis Oljelund, tfn.: 031-24 95 87, e-post: olis.oljelund@utb.harryda.se; ledamöter Ulf Atlestam, Anneli Andersson-Berg och Per-Erik Gullberg.

Aktuella arrangemang: se Riksföreningens hemsida www.geografitorget.se

Östra kretsen

Kretsstyrelse

Östra kretsen styrelse har f.n. följande sammansättning: Ordförande: Christina Andersson, Mörnersgatan 4, 582 25 Linköping, tfn.: 013-14 10 59, e-post: christina.andersn@gmail.com; sekr.: Katarina Johansson, Östgötagatan 34, 582 32 Linköping, tfn.: 013-13 69 11, e-post: katjo263@student.liu.se; kassör: Karin Sandén, Bygdegatan 407, 583 31 Linköping, tfn.: 013-21 28 79, e-post: karin.sanden@bredband.net; ledamot: Björn Segrell, Fasangatan 52, 582 37 Linköping, tfn.: 013-28 28 20, e-post: bjose@team.liu.se

Aktuella arrangemang: se Riksföreningens hemsida www.geografitorget.se

Norra kretsen

Kretsstyrelse

Norra kretsen styrelse har f.n. följande sammansättning: Ordförande: Erland Jonsson, Generalsgatan 12B, 903 36 Umeå, e-post: erland.jonsson@umea.se; sekr.: Lisbeth Engman, Snipgränd 108, 906 24 Umeå, e-post: lisbeth.engman@umea.se; kassör: Kerstin Öström, Träsnidaregatan 6B, 903 32 Umeå, e-post: kertin.ostrom@hotmail.com; ledamöter: Mauno Lassila, Björnvägen 28, 906 43 Umeå, e-post: mauno.lassila@geologist.com; Anita Gustafson, Rödhakevägen 62B, 906 51 Umeå, e-post: anita.gustafsson@tuppkammen.se; inlandsombud: Annica Grundström, Tallåsvägen 21, 912 31 Vilhelmina, e-post: annica.gr@vilhelmina.com.

Aktuella arrangemang: se Riksföreningens hemsida www.geografitorget.se

VIKTIGA MEDDELANDEN

Det är min förhoppning att Du som medlem i Geografilärarnas Riksförening och läsare av Geografiska Notiser uppmärksammat att föreningen sedan en tid tillbaka har en hemsida värd att då och då ta del av. Adressen till hemsidan är www.geografitorget.se.

Hemsidans webbredaktör är Eber Ohlsson, som kan nås på adressen eber@sydnet.net.

På hemsidan ges bl.a. information om Riksföreningen och dess verksamhet och – framför allt – om kretsarna och deras olika verksamheter. Använd hemsidan för föreningens bästa!

Som kassör i Riksföreningen har jag vid några tillfällen tillfrågats av kretsstyrelser om e-postadresser till kretsmedlemmar. Tyvärr har jag inte kunnat tillmötesgå dessa förfrågningar p.g.a. brist på information. Jag skulle nu önska komplettera Riksföreningens medlemsregister, som är upplagt på basis av postadresser, med information om e-postadresser. Detta skulle underlätta för respektive kretsstyrelse att snabbt och enkelt informera om kretsens verksamhet samtidigt som kretsen kan spara »portopengar». Alltså: Jag tar tacksamt emot alla medlemmars e-postadresser! Mejla Din e-postadress till ulf.erlandsson@keg.lu.se. Jag är medveten om att ett stort antal medlemmar skrivit ut sin e-postadress på inbetalningskortet för medlemsavgiften 2007. Problemet är bara att i de fall då inbetalningen gjorts via internetbank försvinner denna information i hanteringen.

Så till sist: Har Du manus till artikel(ar) eller annan information som Du önskar få publicerad i kommande nummer av Geografiska Notiser, skicka den (dessa) till tidningens ansvarige utgivare Lennart Malmberg, lennart.malmberg@telia.com

Och allra sist: Har Du betalt medlemsavgift för 2007? Om ej, plusgirokotot är 4 37 11-1 och avgiften: 180:- för aktiva, 90:- för studerande och 100:- för pensionärer.

Bästa hälsningar

Ulf Erlandsson

Kassör i Riksföreningen och
redaktör för GN 2007, nr 1.

Jorden runt på 80 minuter

THOMAS BLOM

»Det var en gång en vandringsman, som var 45 år gammal. För 25 år sedan hade han för första gången gått ut i världen, men då var han bara en nybliven student och hade inga andra erfarenheter, än dem han inhämtat i skolan» (Hedin 1911).

Kartan som lärobok

Dessa texttrader inleder det första kapitlet i »Från pol till pol I» av den svenske upptäcktsresande Sven Hedin (1865–1952). Resor har således på olika sätt under lång tid i vår historia varit en viktig del för vår bildning. Det vi främst kommer att tänka på vad gäller bildningsresor är sannolikt »The Grand Tour», som under 1600-talet och de inledande åren under 1700-talet blev allt vanligare bland den nya borgarklassens och storböndernas söner. Särskilt i England betonades betydelsen av att genomföra »The Grand Tour». Att resa runt i Europa och besöka för den tiden betydelsefulla centra var en viktig meritering inför en framtida karriär i staten. Paris var vanligtvis den första staden som besöktes och därefter följde de stora italienska städerna Turin, Milano, Florens, Rom, Neapel och Venedig (Wolf 2001). Grand Tour kan sägas vara en av de mera betydande länkarna mellan medeltiden och dagens turism (Winberg 2000). Ur detta uttryck kan vi för övrigt härleda det engelska ordet »tourism» och det svenska ordet »turist» och »turism».

Det uppskattas att det under 1600-talets mitt fanns cirka 20 000 engelska adelssöner som årligen befann sig ute på resor i Europa. Det förväntades av dessa resenärer att

de ständigt sökte efter ny kunskap och nya erfarenheter (Sharpley 1994). Den engelske filosofen och statsmannen Francis Bacon (1561–1626) har formulerat följande officiella ideal för dessa bildningsresor (Karlsson 1994):

- Man bör behärska språket i de länder man har för avsikt att besöka.
- Man bör sträva efter att träffa framstående personer.
- Man bör se kyrkor, kloster, försvarsanläggningar, kröningar, avrättningar, handelshus m.m. (Blom & Nilsson 2005).

»Resor är för yngre personer en del av uppfostran, för äldre en del av erfarenheten» betonade Bacon (Karlsson 1994).

På flera sätt kan vi dra paralleller från dessa 1600- och 1700 tals bildningsresor till såväl tåggluffningens tidevarv i Europa under främst 1970- och 80 talen, som till dagens flygluffning jorden runt där back-pack-erresandet blivit något av en livsform bland många ungdomar. I samtliga fall är det på något sätt både äventyr och bildning som lockar dessa ungdomar att efter sin gymnasietid och kanske innan påbörjade högskolestudier ofta väljer att »upptäcka världen» utanför den trygga hemmiljön. Kanske är

detta resande ett uttryck av en slags övergångsrit till vuxenvärlden där man vill visa att man klarar sig själv?

Gemensamt för alla resor vi företar, unga som äldre, är att kartan utgör en viktig utgångspunkt. Oavsett vilken ålder vi befinner oss i lockar ofta en karta till associationer. Oberoende av om vi planerar en resa, varit på en resa eller kanske drömmer om en resa associerar vi alla på olika sätt till de platser vi genom kartan ser som en punkt eller en fyrkant. Vissa platser skapar angenäma associationer och andra kanske inte är lika attraherande.

För en tid sedan, under en kafferast på arbetet, satt jag och bläddrade i Diercke Weltatlas. Tankarna svävade iväg allteftersom bergskedjor, sjöar och ortsnamn passerade framför ögonen. Efter att slagit igen kartboken och återgått till ordinarie sysslor fanns det kvar en tanke som jag inte sedan dess riktigt kunnat släppa. Longitud 13,30 grader östlig längd!

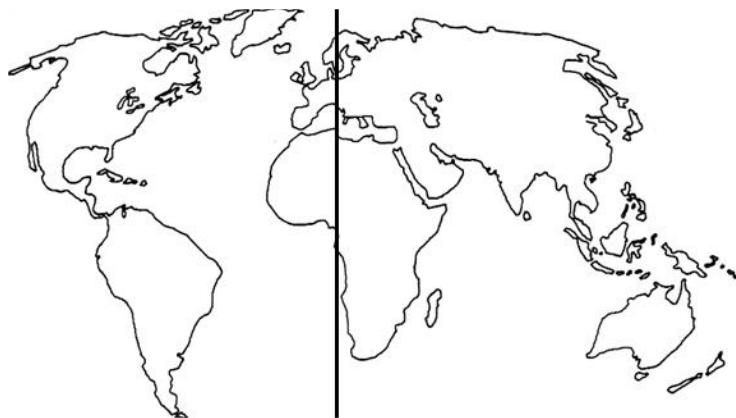
Longitud 13,30 grader östlig längd

Min arbetsplats vid Karlstads universitet är

belägen längs denna längdgrad. Det innebär bland annat att alla andra platser efter denna längdgrad befinner sig i samma tidszon som jag själv, men medan jag väntar på våren och kan se hur dagarna blir att längre, finns det människor längs samma linje som istället har en kommande höst och allt kortare dagar att se fram emot. Om vi fortsätter att associera fritt kring denna idé så uppkommer givetvis tanken om vilka andra platser på jorden som är belägna i en exakt linje söder (och givetvis norr) om Karlstad och Karlstads universitet, d.v.s. längs longitud 13,30 grader öst (se figur 1). Dags att åter ta fram Diercke Weltatlas!

Med hjälp av pekfingret och en dator med Internetuppkoppling kan vi således omgående påbörja en virtuell resa. Jag har valt att denna gång resa söderut. Jag finner att t.ex. Veberöd öster om Malmö är beläget exakt på 13,30 grader östlig längd. Med datorns hjälp kan jag skaffa mig en hel del för mig nya kunskaper om denna plats i Skåne.

Veberöd tillhör Lunds kommun och har ett invånarantal på c:a 3 700 invånare och är beläget invid Romeleåsens boksko-

Figur 1. En virtuell resa efter den trettionde längdgraden.

gar och med det mäktiga Revingefältet utsträckt framför sig. Längre bort än så här kan man nog kanske inte komma och ändå vara kvar i Lund? Namnet Veberöd kommer från orden vid och bred. Under dansktiden hette socknen Wefre, men namnet ändrades senare till Weberöd och i början av 1900-talet stavades Ortsnamnet Veberöd. Efter järnvägens tillkomst 1883 startade flera industrier i Veberöd. Här fanns fram till 1972 ett av Sveriges sista tegelbruk i drift. Vidare kan man få information via nätet att en av Sveriges vackraste golfbanor ligger i Döröd, enbart ett par kilometer från Veberöd.

Efter att vi tagit till oss denna information fortsätter vi vår resa söderut längs 13:e längdgraden och finner att efter att vi passerat Östersjön så småningom når fram till de östra förorterna till Berlin.

Berlin. Vi har nu anlänt till Tysklands huvudstad som också är landets största, sett till antalet invånare. Staden har ca 3,4 miljoner invånare och räknar vi med närbelägna orter i det s.k. Stor-Berlin finner vi att invånarantalet stiger till ca 4,2 miljoner som huserar på en yta av 892 kvadratkilometer. Vi »besöker» staden via nätet och kan där läsa att staden delades 1949 i två delar då de amerikanska, brittiska och franska sektorerna bildade en gemensam del som politiskt knöts till Förbundsrepubliken Tyskland och att den andra delen knöts till Sovjetunionen. Berlinmuren börjar byggas den 13 augusti 1961 av östtyska trupper och polis. Från denna dag och fram till november 1989 bevakades gränsen av soldater som från östsidan sköt skarpt på de personer som försökte att ta sig över till Västberlin. President Kennedy besökte Berlin 1963 och utropade då den idag bevingade meningen »Ich bin ein Berliner». Den kommunistiska

regimen i DDR faller 1989 på grund av kraftigt ökande opposition från folket och muren börjar demonteras. Som bland annat följd av detta återförenas 1990 de tyska staterna och således också de två delarna av Berlin. Tyska parlamentet, förbundsdagen, beslutar 1991 att Berlin skall bli huvudstad i det återförenade Tyskland. Beslutet genomförs 1999.

Vår resa söderut fortsätter och vi passerar gränsen till Tjeckien och därefter kommer vi till Österrike. Vi väljer att enbart »resa förbi» Mozarts födelseort Salzburg för att istället stanna till i den välkända kurorten Bad Gastein.

Bad Gastein har ca 5 700 invånare och är beläget på 1 100 m.ö.h. i nationalparken Hohe Tauern. Här finner vi i dess närhet Österrikes högsta berg Grossglockner, 3 798 m.ö.h. Bad Gastein är i övrigt en klassisk spa-ort med varma källor och för oss nordbor känner vi sannolikt igen hotell Hotel Salzburger Hof, som ofta associeras med orten. Från Bad Gastein är det möjligt att med biltåg fortsätta resan söderut till Italien. Vi väljer dock att ta ett något längre kliv med hjälp av pekfingeret och anländer till den italienska huvudstaden Palermo på Sicilien, som också »givetvis» är belägen längs den trettonde längdgraden.

Palermo är den största staden på Sicilien med ca 720 000 invånare. Staden grundades under 700-talet f. Kr. av feniciska handelsresande som behövde en hamn på Siciliens nordvästkust. Siciliens yta är 25 703 km², vilket är jämförbart med Västra Götalands län i Sverige (23 942 km²). Ön är mycket bergig och det högsta berget är vulkanen Etna som sträcker sig 3 322 m.ö.h. Som en jämförelse är vårt eget Kebnekaise, enligt min kartbok (Diercke) endast 2 111 m.ö.h.

Sicilien är inte enbart Medelhavets största ö utan är också en klimatregion och en språklig region tillhörande Italien.

Vi lämnar nu Italien och europeisk mark för att fortsätta vår resa i Afrika. Vi passerar över Libyen och Niger. Vi befinner oss nära gränsen till Tchad i öster och anländer Maiduguri i Nigeria.

Maiduguri är huvudstad i regionen Borno och har ca 600 000 invånare. I staden finns ett större universitet (University of Maiduguri) som grundades 1975. Vid universitetet studerar ca 25 000 studenter inom fakulteter som bl.a. medicin, juridik, samhällsvetenskap och naturvetenskap. Staden är belägen i landets nordöstra del ganska nära Tchadsjön (ca 11 mil från Maiduguri) som har stor ekonomisk betydelse och förser mer än 20 miljoner människor i Tchad, Kamerun, Nigeria och Niger med vatten. Mer än 90 procent av Tchadsjöns vatten kommer från Charifloden. Tchadsjön var en av världens största insjöar när den först upptäcktes av européer 1823. Sedan dess har dess yta minskat avsevärt med stora klimatförändringar som följd i regionen. Under 1960-talet hade Tchadsjön en yta på drygt 26 000 kvadratkilometer och var då ännu världens fjärde största insjö. År 2000 uppgick dess yta till mindre än 1 500 kvadratkilometer. Denna utveckling beror på minskad nederbörd i kombination med ökad konstbevattning som dränerar sjön och dess tillflöden som rinner från bergen i Centralafrikanska republiken. Allt tyder på att Tchadsjön kommer att krympa ytterligare och kanske till och med försvinna helt under 2000-talet. Åren 1908 och 1984 var särskilt problematiska då Tchadsjön var nära att torka ut och hade då ett genomsnittligt djup på endast 1,5 meter.

Vi lämnar Nigeria och fortsätter vår färd ytterligare en bit söderut och passerar öster om huvudstaden Yaoundé i Kamerun och fortsätter förbi Gabon för att nå Matadi i Kongo-Kinshasa.

Matadi är en hamnstad och tillika huvudstad i provinsen Bas-Congo och har ca 235 000 invånare. Staden är belägen vid Kongoflodens västra strand intill Ingafallen (tidigare benämnt Livingstonefallen) mittemellan Atlanten och den kongolesiska huvudstaden Kinshasa. Från Matadi till Kongoflodens mynning i Atlanten är det ca 10 mil. Kongos mynning besöktes 1492 av portugisen Diogo Cão och Henry Morton Stanley var den förste europé som färdades längs med hela floden. Han kunde efter sin resa tillkännage världen att floden Lualaba inte var Nilens källa, så som tidigare antagits. I princip är hela Kongofloden segelbar och järnväg gör att de tre större vattenfallen kan passeras utan problem. Mycket av Centralafrikas handel sker via floden, bl.a. med koppar, palmolja, socker, kaffe och bomull.

Nästa stop på vår resa är dock en betydligt större stad. Vi har nu kommit till Luanda som är huvudstad i Angola.

Luanda är landets största stad med ca 4,5 miljoner invånare. Staden grundades av den portugisiska upptäcktsresande Paulo Dias Novais 1575 under namnet São Paulo de Luanda och har varit landets administrativa centrum sedan 1627, med undantag för åren 1640–1648 då staden ockuperades av Nederländerna och gick under namnet Fort Aardenburgh. Angola blev självständigt 1975 efter knappt 500 år av portugisiskt kolonialvälde.

Vi börjar nu närma oss slutet på denna virtuella resa där endast kartboken och datorn fungerat transportmedel. Innan vi läm-

Figur 2. Skeleton Coast i Namibia.

Källa: http://image09.webshots.com/9/9/10/85/115291085srepYr_ph.jpg

nar Afrikas kontinent anländer vi till den lilla kustorten Torra Bay i Namibia.

Torra Bay. Vi befinner oss nu i »Skeleton Coast Park», eller skelettkusten. Namnen kommer av alla de fartyg som under åren förlit efter denna kustresa. Området anses vara en av världens vackraste platser och är ett paradiset för surfare. Vi kan från denna region välja att antingen följa med ut på de olika fisketurerna som erbjuds besökande turister eller varför inte ta en tur i öknen (Namib Desert).

Vår »resa» från Karlstad till Skelettkusten i Namibia börjar nu närma sig sitt slut. Visserligen har vi en bra bit kvar att färdas längs den 13:e längdgraden innan vi når

Sydpolen. Men framför oss har vi nu enbart Atlantens blåa hav innan den mäktiga isen på Antarktis tornar upp varför jag väljer att låta Torra Bay bli slutdestination. Vi har ändå under denna virtuella resa, som sträckt sig över c:a 900 mil, besökt åtta olika platser som alla har sin unika identitet och särprägel. Den enda gemensamma nämnaren som går att finna är att de är belägna längs samma längdgrad.

Avslutande reflektioner

Vad kan vi då lära oss av denna virtuella resa, med viss inspiration från Selma Lagerlöf och Nils Holgerssons resa över

Sverige för etthundra år sedan? Det är visserligen inte något Grand Tour som tar ett år i anspråk och som ger oss en fördjupad kunskap om den kultur och natur som vi möter genom att fysiskt vara på plats och där använda alla våra sinnen i upplevelsen i mötet med olika människor. Men, denna virtuella resa som faktiskt inte gick jorden runt utan enbart med främst tankens hjälp tog oss från Värmland till södra Afrika på kanske 40 minuter ändå kan visa på att det är möjligt att resa till andra platser hemma från skrivbordet eller från klassrummet med syftet att lära sig geografi på ett lite annorlunda sätt. Varför inte resa längs breddgraden nästa gång och då möta andra tidzoner och kanske mera fokusera på olika naturförutsättningar och klimat.

Det finns också möjlighet att i realtid, genom strategiskt utplacerade web-kameras, kunna »besöka» olika platser runt om i världen från datorn hemma i arbetsrummet. Är det tät trafik på Times Square i New York just nu? Logga in på <http://www.earthcam.com/usa/newyork/timesquare/> för att direkt få svaret.

Om jag återigen utgår från Karlstad, som är beläget på latitud 59,18 grader nordlig bredd, och reser österut så kommer jag så småningom till en mindre ort som heter Prochorkino invid floden Ob på det Västsibiriska låglandet i Ryssland. Undrar hur människorna har det där?

Referenser

- Blom, T. & Nilsson, M. (2005) *Turismens historia och utveckling*. Liber Ekonomi. Malmö.
- Hedin, S. (1911) *Från pol till pol I. Genom Asien och Europa*. Alb. Bonniers Boktryckeri, Stockholm.
- Karlsson, S-E. (1994). *Natur och kultur som turistiska produkter*. Forskningsrapport 94:11, Högskolan i Karlstad: Karlstad.
- Sharpley, R. (1994). *Tourism, Tourists and Society*. ELM publications: Cambridgeshire.
- Winberg, O. (2000). Mårten Törnhielm och den europeiska resan, i Hodacs & Karlsson, *Från Karakorum till Siljan – resor under sju sekler*. Historiska media: Lund.
- Wolf, E. (2001). *Med charter till Estoril*. Novum grafiska: Göteborg.

*Thomas Blom är docent i kulturgeografi vid Karlstads universitet.
E-post: Thomas.Blom@Kau.se*

Sveriges första båtlift?

REINHOLD CASTENSSON

De flesta som försökt korsa Göta kanal vid Söderköping en sommardag vet att broöppningarna för passerande på E 22:an är för långa. Långa köer och mycket irritation uppstår bland alla som längtar till kust och bad. Problemen med de långa köerna är välkända sedan länge. Flera förslag har lagts fram för att lösa trafikproblemet. Det första var en högbro med 22 meters fri segelhöjd belägen öster om den nuvarande klaffbron. De lokala topografiska förutsättningarna för en högbro var bäst där. På nordsidan av kanalen kunde den sluttande topografin utnyttjas för ett högt brofäste, men inte på sydsidans släta mark.

Det andra förslaget var en akvedukt på ungefär på samma ställe som dagens klaffbro. Vägtrafiken skulle via akvedukten ledas under Göta kanal. Men de geologiska undersökningarna visade att de lokala markförhållandena med sitt starka inslag av havsleror skulle medföra betydande grundläggningskostnader. Dessutom skulle E 22:s längdprofil ändras så att backen på norrsidan skulle bli så brant att den tunga biltrafiken skulle kunna få svårigheter i vinterväglag.

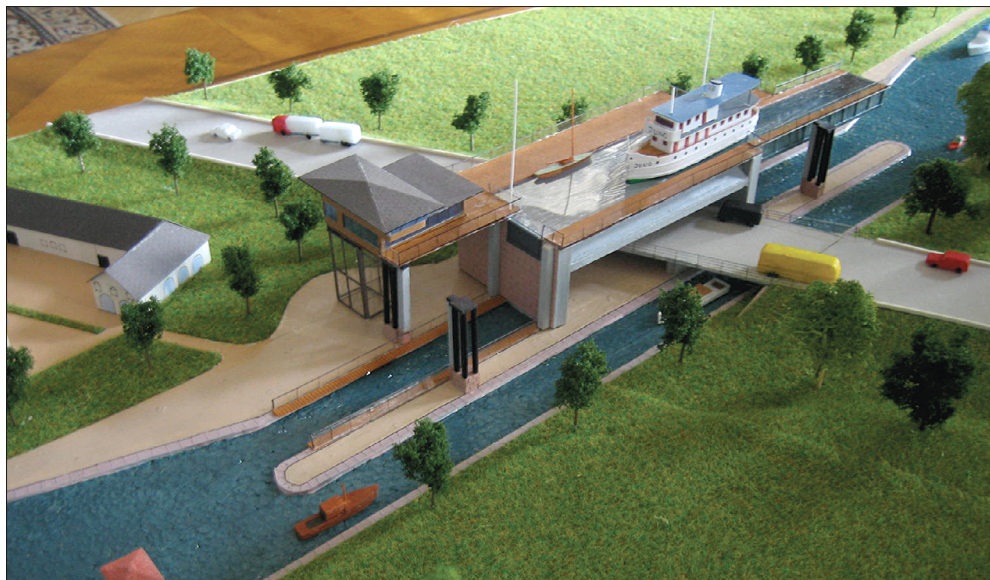
Det tredje förslaget är en båtlift. Sedan drygt ett år tillbaka pågår projekteringen av en modern båtlift vid Söderköping. Kommer den till utförande blir båtliften i Söderköping den första i Sverige. Båtliftar är en kanalbyggnadsteknik som använts i drygt 120 år som alternativ till slussar. De mest kända båtliftarna finns i Belgien (Strépy-Thieu), Tyskland (Lüneburg) och Kanada

(Peterborough). I Kina pågår i våra dagar byggandet av världens högsta båtlift (Three Gorges Dam) med en lyfthöjd på 180 m. De flesta båtliftar är konstruerade så att två båttråg tillsammans bildar motvikter. När det ena båttråget är på väg upp är det andra på väg ner.

Båtliften vid Söderköping är något anorlunda utformad. Idén har utvecklats av AB Göta kanalbolag och går ut på att lämna fri framkomlighet för de vägburna trafikanterna, medan de vattenburna med mer än 3 meters segelhöjd lyfts över E 22. Det går så till att på båda sidor om E 22 anläggs två lyftbara båttråg lika långa och breda som kanalslussarna. Då en kanalbåt ska passera E 22 lyfts den upp i nivå med en högbasäng (akvedukt) som sträcker sig över europavägens hela bredd. Uppe i nivå öppnas båttråget och kanalbåten kan passera via bassängen till ett väntande båttråg på andra sidan för nedhissning. Högbassängen fungerar både som passage och också som mötesplats för kanaltrafiken.

Den första möjlighetsstudien har genomförts av ingenjörsfirman Krebs und Kiefer i Berlin, som kommit fram till att projektet är möjligt att genomföra under rådande geografiska förhållanden. Utformningen är världsunik. Av den ekonomiska kalkylen framgår att alternativet med en båtlift är det billigaste jämfört med de båda alternativen högbro respektive konventionell akvedukt.

Frågan om vilken trafiklösning som väljs

Modell av Sveriges första båtlift med tillhörande besökscenter vid Göta kanals korsning med E22 vid Söderköping.

ligger nu hos Vägverket. Återstår att se om man kommer att på en okonventionell lösning med en båtlift eller något av de båda

andra alternativen. Blir det en båtlift blir den ett nytt inslag i den svenska infrastrukturen.

*Reinhold Castensson är professor i kulturgeografi vid Linköpings universitet.
E-post: reica@tema.liu.se.*

HÄFTETS KARTA:

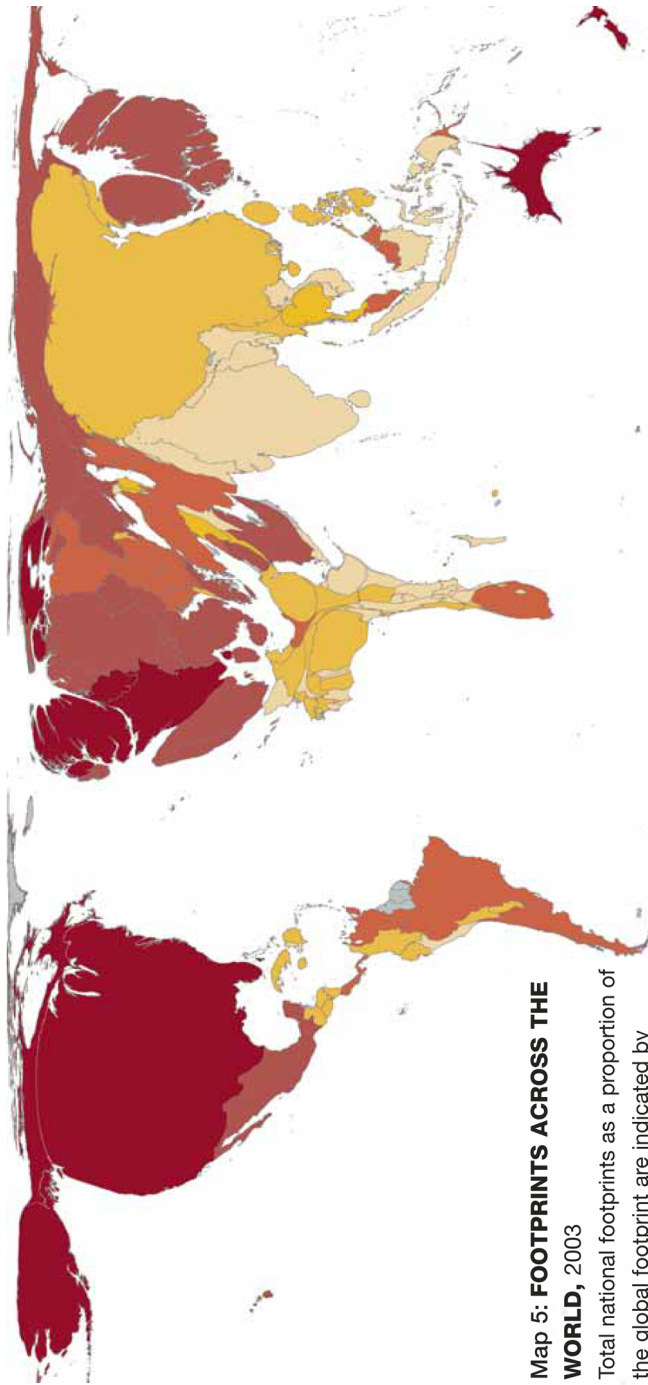
Footprint – människans utrymmesbehov

Häftets karta hör kanske inte till de mest lättlästa, men den belyser en jordens ödesfråga. De enskilda ländernas yta uttrycker deras av människosläktets totala anspråk på naturen (global footprint), medan färgerna visar utrymmesbehovet per invånare mätt i hektar i olika länder.

Totalanspråket (som synes störst i USA och Kina) överstiger redan det långsiktigt hållbara i globalt perspektiv, detta enligt Living Planet Report 2006 (anmäld på s. xx i detta häfte). Med alla människor på »USA-nivå» skulle ytterligare jordklot behövas ...

Nils Lewan

HÅFTETS KARTA:

Map 5: FOOTPRINTS ACROSS THE WORLD, 2003

Total national footprints as a proportion of the global footprint are indicated by country size. National per capita footprints are indicated by colour.

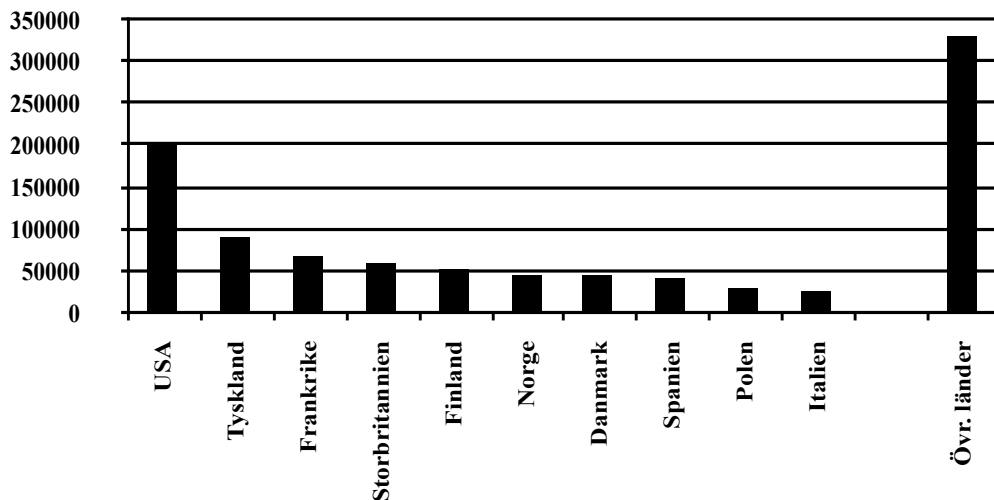
- More than 5.4 global hectares per person
- 3.6–5.4 global hectares per person
- 1.8–3.6 global hectares per person
- 0.9–1.8 global hectares per person
- Less than 0.9 global hectares per person
- Insufficient data

Anställda i svenskägda koncerner med dotterbolag i utlandet 2005

Antalet anställda i svenskägda koncerner med dotterbolag i utlandet uppgick år 2005 till närmare 1 miljon (996 200), vilket innebar en ökning sedan 1990 med drygt 400 000. Flertalet av de anställda utomlands återfinns i Europa (61 %) och Nordamerika (28%). Bland enskilda länder intar USA »tätpositionen». Därefter omfattar »Tio-i-top»-listan enbart europeiska länder (se diagram). Som framgår i diagrammet, är de svenskägda koncernerna väl representerade i våra nordiska grannländer. Värt att observera är också att Polen numera

återfinns som ett av svenska koncerners mest »attraktiva» etableringsländer utomlands.

Vidare kan framhållas – även om det inte framgår i diagrammet – att de svenska koncernernas engagemang under det senaste decenniet varit betydande i forna Östeuropa och Sovjetunionen samt i Kina. Vid sidan om Polen fanns år 2005 närmare 90 000 anställda i svenskägda koncerner med dotterbolag i dessa områden, främst i Kina (24 000), de baltiska staterna (34 500) och Tjeckien (16 000).

För ytterligare information om svenskägda koncerner och deras dotterbolag i utlandet, se ITPS's hemida www.itps.se

Källa: *Svenskägda koncerner med verksamhet i utlandet 2005*. ITPS, Institutet för tillväxtpolitiska studier, S2007:003.

Enklavkomplexet Baarle

ROLF PALMBERG

En enklav är ett område som helt och hållet är omgivet av utländskt territorium. Det finns i dagens Europa över 40 enklaver. Två av dem är schweiziska: den tyska staden Büsingen och den italienska staden Campione. Ett tredje exempel är den spanska staden Llívia, som är helt omsluten av franskt territorium. Alla enklaver är inte nödvändigtvis delar av en stat: de kan också utgöra självständiga stater. Det finns två sådana stater i Europa, nämligen San Marino och Vatikanstaten. Bägge är helt omslutna av en och samma stat, Italien.

Enklaver är enklaver endast ur den omgivande statens synvinkel. Ur den ägande statens synvinkel är de exklaver. San Marino och Vatikanstaten är således italienska enklaver, eftersom de är omslutna av italienskt territorium. Däremot är de inte exklaver, eftersom de är självständiga stater och följaktligen äger sig själva. På motsvarande sätt är Büsingen en schweizisk enklav men en tysk exklav, medan Campione är en schweizisk enklav men en italiensk exklav. Vidare är Llívia en fransk enklav men en spansk exklav.¹

Det finns också geografiska områden som nästan fyller kriterierna för enklaver, men bara nästan. Ett sådant område är den österrikiska byn Jungholz, som är sammankopplad till moderlandet i en enda punkt!

¹ En komplett förteckning över världens alla områden som samtidigt är både enklaver och exklaver finns publicerad på adressen <http://www.vasa.abo.fi/users/rpalMBER/enclaves.htm>

Riksgränsen mellan Österrike och Tyskland bildar nämligen en åtta, där Jungholz är innesluten i den mindre delen av åttan och det övriga Österrike i den större delen. För att kunna förflytta sig från Jungholz till det övriga Österrike utan att kränka tyskt territorium, bör man med andra ord vara smalare än en punkt. Sådana områden, som man inte kan komma till eller bort från annat än via ett främmande lands territorium, kallas för pene-enklaver.

På gränsen mellan Nederländerna och Belgien, närmare bestämt fem kilometer norr om riksgränsen, finns en liten pittoresk stad som heter Baarle. Staden är delad mellan Nederländerna och Belgien, och den kan utan överdrift kallas för Europas mest komplexa enklav. I praktiken utgör drygt hälften av stadens yta nederländskt territorium, medan den något mindre hälften är belgiskt territorium. Den nederländska stadshalvan går under namnet Baarle-Nassau; den belgiska delen av staden heter Baarle-Hertog. Invånarantalet i Baarle-Nassau är drygt 6 000, medan motsvarande tal för Baarle-Hertog är drygt 2 000.

Baarle-Hertog bildar emellertid inget enhetligt område, som man lätt kunde tro. Den belgiska delen av staden består av inte mindre än 22 separata enklaver.² Dessa varierar i storlek från ett halvt hus till stadens stor-

² Två av enklaverna är de facto sammankopplade med varandra i en enda punkt – på samma sätt som den tidigare nämnda österrikiska byn Jungholtz är sammankopplad med moderlandet Österrike.

Figur 1. Infarten till Baarle. Foto: författaren.

Figur 2. En delad trottoar. Foto: författaren.

Figur 3. Ett delat bostadshus.
Foto: författaren.

torg med en kyrka och några bostadshus. För att ytterligare komplicera situationen omsluter några av stadens belgiska exklaver helt och hållet sju nederländska områden. Dessa bildar således i sin tur nederländska exklaver inne i de belgiska exklaverna! Dessutom består Baarle-Nassau av ännu en åttonde enklav, Vossenbergh. Denna enklav är belägen i det egentliga Belgien, några kilometer söder om den belgisk-nederländska riksgränsen.

För att söka förklaringen till detta geografiska unikum måste vi gå tillbaka ända till slutet av 1200-talet. På denna tid ägdes kommunen Baarle med angränsande landområden av hertigarna av Brabant och lorderna av Breda. En fejd mellan husen Brabant och

Figur 4. En delad ölbutik.
Foto: författaren.

Breda delade emellertid detta stora landområde itu, tills lord Godfried von Schoten i en fredens gest överlät de landområden som fanns söder om Breda till hertig Henrik I av Brabant. För att tacka lorden återskänkte hertigen allting åt givaren, med ett litet undantag. Han behöll de delar av Baarle som var uppodlade och/eller bebodda. Dessa av hertigen beskyddade delar fick sedermera namnet Baarle-Hertog, medan de övriga delarna kom att kallas Baarle-Nassau.

År 1834, fyra år efter att Belgien lösgjort sig från dåvarande Nederländerna och blivit ett självständigt kungadöme, fick Baarleborna i inte mindre än 5 732 små landområden separat bestämma om de ville vara nederländare eller belgare. Riksgränserna

drops därefter upp i enlighet med mark- och husägarnas önskemål. Överraskande nog kom gränserna mellan de två staterna praktiskt taget att sammanfalla med de gränser som redan under sex och ett halvt århundrade delat staden i Baarle-Hertog och Baarle-Nassau.

Och gränser finns det sannerligen gott om i Baarle. Det finns gränsstenar och gränsskyltar på trottoarerna, i och på boningshus och butiker, mitt på gatan, ja kort sagt på alla tänkbara och otänkbara ställen. Ändå finns det ett klart system med i bilden. Gränserna är tydligt markerade och husnumren är i de allra flesta fall försedda med små flaggor. Detta gör det ännu enklare för flanören att veta i vilket land han eller hon just då råkar befinna sig.

Också beskattningsfrågan har lösts på ett mycket pragmatiskt sätt. Då gränsen mel-

lan de två länderna går tvärs igenom ett hus – vilket det gör i ungefär 40 fall – är det inte bosättarnas nationalitet som avgör om de ska räknas som utlänningar eller inte. Det är ytterdörrens placering som avgör saken! Om paraddörren finns i Belgien betalar man inkomst- och förmögenhetsskatt till den belgiska kommunen Baarle-Hertog. Finns paraddörren i Nederländerna går skatterna på motsvarande sätt till Baarle-Nassau. Det här är samtidigt förklaringen till att så många av de delade husens väggar bär tydliga spår av att dörren i något skede flyttats en meter eller två åt endera hållet.

En praktisk följd av denna geografisk-historiska villervalla är att staden idag har två kyrkor, två pastorer, två borgmästare, två elverk, två postkontor o.s.v. Däremot avskaffades det dubbla myntsytetemet då bägge länderna införde euron år 2002.

*Rolf Palmberg adress är Åbo Akademi, Vasa, Finland
E-post: rpalmber@abo.fi*

Fjärranalys och resor

Geografiska exkursioner på hög nivå

JOHAN KÅBERG

Ända sedan människorna för 4 000 år sedan började kartera sina omgivningar har det funnits en strävan att kunna se dem från ovan. Detta möjliggjordes inte förrän man på 1700-talet hade fungerande luftballonger. Från 1800-talets slut har den tekniska utvecklingen gått rasande fort, från enkla flygmaskiner till avancerade spaningsplan och från enkla kameror till avancerade satelliter. Idag har vi ganska bra »koll» på världen. Med hjälp av Google Earth eller World Wind kan vi nu med »otäck» precision ta del av nästan hela jordens yta. Man kan ju undra vad riktiga spionsatelliter kan »se»? Men det är inte riktigt samma sak att sitta framför sin datorskärm där hemma och studera jorden som att få uppleva den i verkligheten.

Nu kommer väl dock inte så många vanliga »Svenssons» att få möjligheter att dela t.ex. Christer Fuglesangs upplevelser i december 2006. Det vi i stället får göra är att ta flyget. Som geograf (tokig eller inte) är det en upplevelse att sitta fastklistrad vid fönstret under en flygresa. Att passera över Grönlands istäcke är magiskt. Trots planetens höga marschhöjd kommer istäcket och nunatakerna att kännas ganska nära. Så är det också att närma sig Island i april. Nästan hela ön är täckt av snö och is och det går att identifiera vattendrag som letar sig ut till havet.

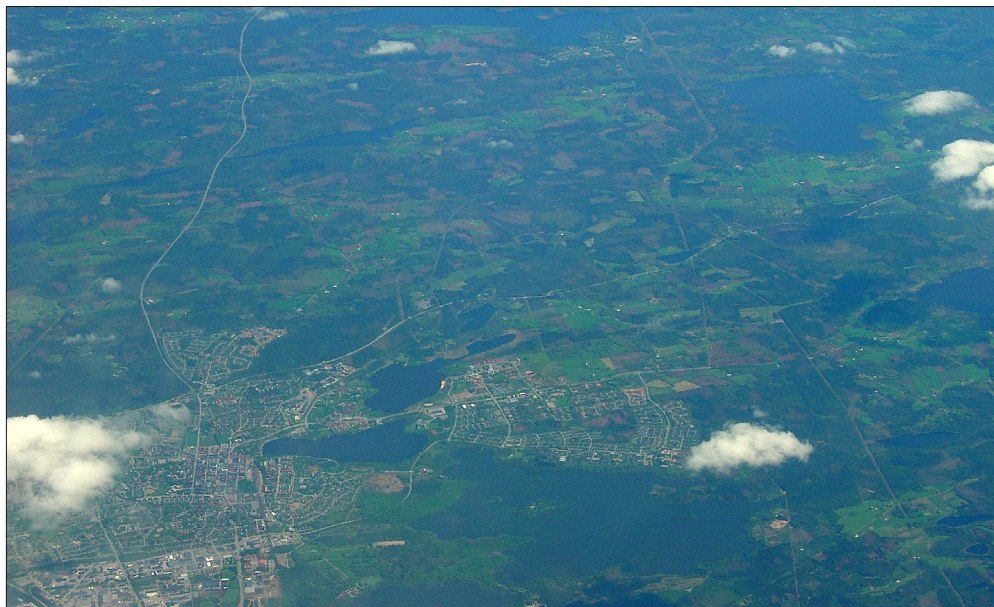
Tyvärr är de flesta flygresor lite tråkiga. Det finns många saker att oroa sig

för. Moln är den värsta »boven». Mörker är en annan – det är alldeles för mörkt för att kunna iakttä något intressant. Under en resa nattetid från Teneriffa till Sverige passerade vi dock ett upplyst Paris och det var en syn man inte glömmet. Långa flygningar över havet ger oftast heller inte så mycket. Jo, jag fick ju faktiskt se vulkanön Surtsey på väg från Reykjavik och i minnet finns också glimten av Fiji på väg till Hawaii. Men det jobbigaste är kanske att ha sådan otur att man får sittplats i mittenraderna eller vid vingarna eller helt enkelt på »fel» sida. Vid en flygning mellan Calcutta och Katmandu drabbades jag av en sådan »otur». Sikten var perfekt och vi passerade över Mount Everest! Trots två flygresor till New York har jag inte fått se Manhattans skyline. Fast å andra sidan har jag en bra bild av New Jerseys *swamplands!*

Vid start och landningar brukar man kunna se som bäst. En minnesvärd start är från Hong Kongs gamla flygplats Kai Tak. Flygplatsen låg så centralt i staden att det nästan kändes som om man kunde kika in i skysrapornas kontorsrum när vi startade. Ett annat minnesvärt ögonblick är starten från Honolulu en tidig morgon. Soluppgången över vulkanerna Mauna Loa och Mauna Kea var obeskrivlig!

Att kunna identifiera var man befinner sig eller vad man ser under en flygresa är inte det enklaste. Med dagens teknik går

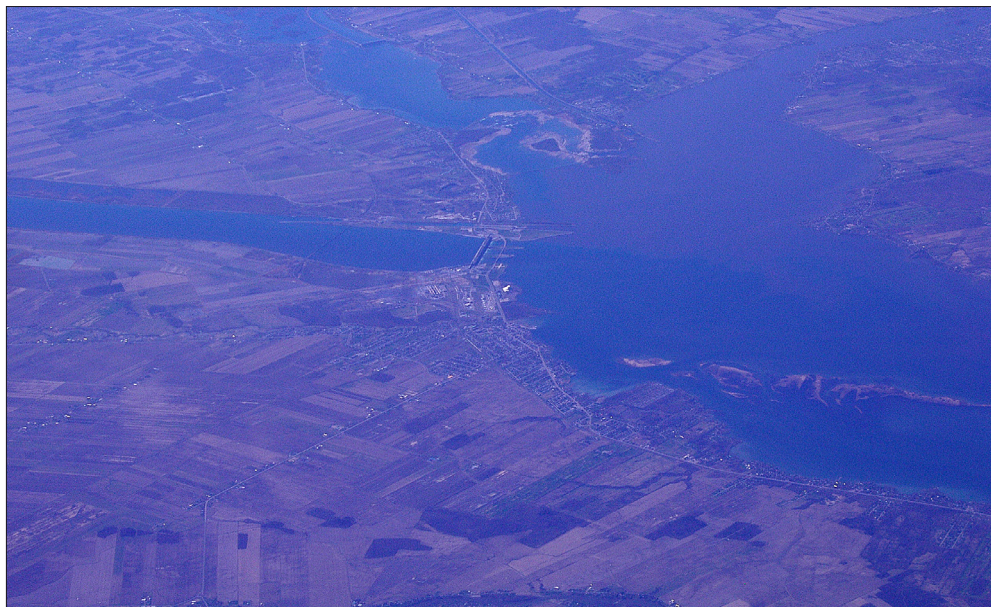

Bild 1. Växjö från ovan. Stadsdelen Teleborg och universitetets campusområde i centrum av bilden. Foto: Författaren, vid resa mellan Barcelona och Nyköping 2005-05-24.

Bild 2. Öarna Bressay och Noss, tillhörande Shetlandsöarna. Foto: Författaren, vid resa mellan Köpenhamn och New York 2006-05-01.

Bild 3. Great Lakes St. Lawrence Seaway och slussarna vid Beauharnois strax söder om Montreal. Foto: Författaren, vid resa mellan Köpenhamn och New York 2006-05-01.

Bild 4. Le Glacier du Miage rinner ner mot Val Veni, Aosta, Italien. Foto: Författaren, vid resa mellan Barcelona och Nyköping 2005-05-04.

det dock att följa flygningarna ganska väl då de flesta flygbolag tillhandahåller skärmar i varje flygstol. Med hjälp av dessa kan man följa resan på en karta och t.o.m. studera såväl start som landning med hjälp av kameror placerade i planets nos och dess undre del. Ibland får man även lite hjälp med sightseeing av piloterna. Vid en flygning mellan Perth och Alice Springs i Australien upplyste piloten oss passagerare om att vi snart skulle passera Ayers Rock. Snabbt fram med kameran – och, ja, jag fick en ganska hyfsad bild av inselberget.

Det kan vara ganska svårt att orientera sig då flygningen äger rum över okända landskap utan några landmärken eller liknande. Att följa flygplanets väg över landskapets städer och byar, sjöar och vattendrag eller berg och hav leder dock till frågor. Vilka är städerna? Vilka är floderna? Vad heter ön? Vilken glaciär är det? Det är svårt att få ett bra perspektiv på vilken hastighet man flyger med och hur långt det är mellan platser av olika slag. Landskapet under »flyger» ju i princip förbi. Vid en flygresa från Barcelona till Nyköping lyckades jag dock få ett bra grepp om Sverige. Vi flög in över Malmö och passerade Lund. Sedan tappade jag orienteringen några minuter innan Växjö dök upp (se bild 1). Lite jobbigt var det att se sitt hem långt där nere och veta att man har flera timmars bilresa hem efter att planet har landat. Från Växjö kunde jag följa de små orterna norrut – Rottne, Braås, Hultsfred och Vimmerby. Jag kunde t.o.m. se parkeringen vid Astrid Lindgrens värld i Vimmerby. Orterna i Östergötland kunde jag dock inte identifiera av den enkla anledningen att jag aldrig besökt dem. Orienteringen kom inte tillbaka för-

rän vi passerade över Oxelösund och flög in till Nyköping.

Vid en resa till New York kunde jag mycket väl följa färdvägen med hjälp av kartan på stolsskärmen. Från Köpenhamn via södra Norge, där man tydligt kunde se Stavanger och fjordar som skar in i landet, gick färden över Atlanten. Vi passerade Shetlandsöarna och via Kanada, där vi passerade Montreal, nådde vi New York. Strax söder om Montreal identifierade jag ett antal sjövägar, d.v.s. St. Lawrencekanalen. Vid hemkomsten till Sverige kunde jag därefter med hjälp av Google Earth, Internet och en vanlig atlas identifiera de shetländska öarna som Bressay och Noss (se bild 2). Jag fick också bekräftat att sjövägarna var Great Lakes St. Lawrence Seaway. Till och med slussarna kunde identifieras som sluss 3 respektive 4 vid Beauharnois (se bild 3).

Några andra foton som varit roliga att försöka identifiera är tagna över Alperna. Vi flög från Barcelona och jag hade alpmassivet nedan för mig mot öster. Därnere kunde jag tydligt urskilja dalgångar, glaciärer och dammkonstruktioner. En glaciär hade en speciell form vid sin fot (se bild 4). Då jag erinrade mig att vi strax efter det att fotot togs passerade Genève sjöns östra del, kunde jag vid hemkomsten - med hjälp av Internet, Google Earth och atlasen - konstatera att glaciären bör ligga i närheten av Mont Blanc. Runt Mont Blanc, Chamonix och Courmayeur finns ett flertal stora glaciärer. På Google Earth kan man tydligt se Glacier du Miage, som rinner ner i Valveni i Italien, bara några kilometer från Mont Blanc tunnelns södra ingång. Dammar går att hitta i Alperna via Google Earth. Jag har dock inte kunnat lokalisera dammen i

bild 5. Den ligger någon minuts flygning söder om Mont Blanc.

Floder brukar vara ganska lätta att identifiera under en flygresa, speciellt när man kommer så nära som vid start och landning i Bordeaux. Här kan man enkelt följa Garonne och Dordogne och se hur de flyter samman och bildar la Gironde (se bild 6) strax norr om Bordeaux, för att senare mynna i Biscayabukten. Under en resa till Bangkok kunde jag första skönja Ganges och Brahmaputras deltalandskap i södra Bangladesh och någon timme senare, med bättre sikt, se Irrawaddys enorma deltalandskap i södra Burma (se bild 7). Här kan man följa flodarmarna som meandrar genom landskapet och tydligt sedimenterar i Andamanska havet. Vid en annan flygresa kunde jag observera ett annat naturgeografiskt fenomen i norra Tyskland vid gränsen mot Danmark, där den tyska ön Sylt avtecknande sig tydligt (se bild 8). Här framgår tydligt hur materialvandring genom sanddrift, dvs. kustströmmar och vågors inverkan bildat en strandsporre eller krumudde.

Vid flera resor har jag från det lilla flyg-

plansfönstret noterat intressanta geografiska fenomen. Hit hör t.ex. hur Pyrenéerna snabbt stiger från det platta sydfranska landskapet och bildar en barriär mot Iberiska halvön och hur Atlasbergen breder ut sig över Marocko där torra flodfåror letar sig ner mot havet. Ett ytterligare exempel är att vid starten från Schiphol, Amsterdams flygplats, kunna följa flera intressanta företeelser som polderlandskapet och den tre mil långa fördämningen mot Nordsjön, Afsluitsdijk. Så fram med kameran och fotografera! Ibland får man faktiskt ganska hyfsade bilder. Det roliga arbetet hemma blir sedan att försöka identifiera vad lyckats fånga på bilden. Detta är fjärranalys på hög nivå!

Referenser

- Apt, Jay et al (1996): *Orbit – NASA Astronauts Photograph the Earth*. National Geographic Society.
- www.greatlakes-seaway.com, 2007-02-14.
- www.undiscoveredscotland.co.uk, 2007-02-14.
- www.ne.se
- <http://www.chamonix.net/english/mountaineering/histofchamclaciers.htm>, 2007-02-18.

*Johan Kåberg är lärare i geografi och samhällskunskap samt rektor för ProCivitasPrivata Gymnasium i Växjö.
E-post: johan.kaberg@procivitas.se*

—————→
Bild 5–8

Bild 5. Någonstans i de franska alperna. Dammkonstruktionen syns tydligt och vidare framgår att reservoaren inte är full. Foto: Författaren, vid resa mellan Barcelona och Nyköping 2005-05-24.

Bild 6. Floderna Garonne och Dordogne flyter samman och bildar La Gironde strax norr om Bordeaux. Foto: Författaren, vid resa mellan Bordeaux och Stockholm 2005-08-14.

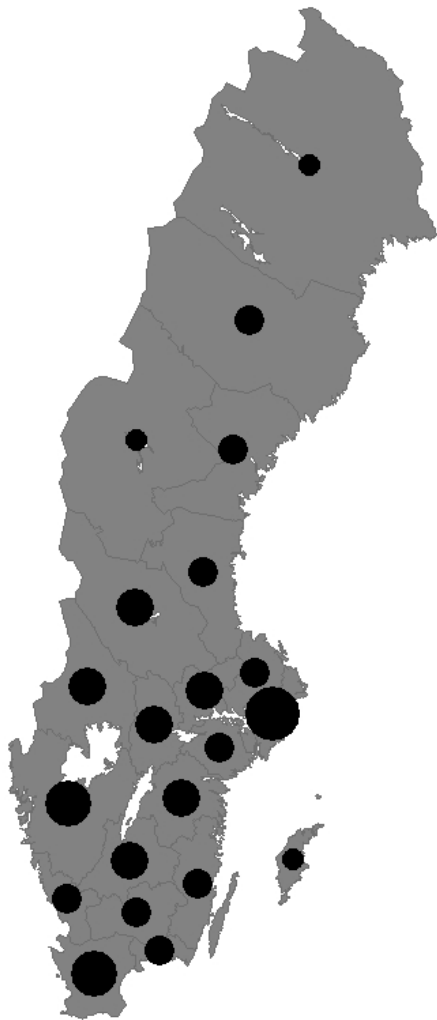

Bild 7. Irravaddys deltalandskap i södra Burma. Foto: Författaren, vid resa mellan Amsterdam och Bangkok 2006-12-15.

Bild 8. Norra änden av den tyska ön Sylt. Foto: Författaren, vid resa mellan Bordeaux och Stockholm 2005-08-14.

Anställda i utlandsägda företag i Sverige 2005

Anställda i utlandsägda företag 2005 fördelade länsvis.

Antalet sysselsatta i utlandsägda företag fortsätter att öka och uppgick år 2005 till 557 500 – år 1995 var motsvarande antal 246 000 och år 2000 lika med 446 900. Som framgår i kartan, dominerar sysselsättningen i de tre storstads länen Stockholm, Västra Götaland och Skåne, som tillsammans svarar för 62% av det totala antalet. Minst antal återfinns i de tre nordligaste länen (Västerbotten, Norrbotten och Jämtland) samt på Gotland, tillsammans 3%.

År 2005 var andelen anställda i utlandsägda företag i procent av samtliga anställda i det privata näringslivet 23%. Högst andel av samtliga län finns i Blekinge län (30%) och Västmanlands län (27%), men även storstads länen har höga andelar (Västra Götaland (26%), Stockholm (25%) och Skåne (24%). Minst »beroende» är Jämtlands län (11%), Norrbotten (10%) och Gotland (8%).

EU-länderna dominerar det utländska ägandet i Sverige (331 000 anställda eller 59% av samtliga anställda), men de USA-kontrollerade företagen, med 106 600 anställda (19%), gör USA till det största enskilda ägarlandet i Sverige. Därefter följer Storbritannien (64 850) och Finland (57 400).

Källa: *Utlandsägda företag 2005*. ITPS, Institutet för tillväxtpolitiska studier, S2006:006.

För ytterligare information om utlandsägda företag i Sverige, se ITPS's hemsida www.itps.se

Tankar om landskap

LISE-LOTTE PERSSON

Inledning

Vi kan med fog säga att framtidens landskap definitivt inte kommer att te sig som dagens, och i ljuset av denna insikt kan det möjligen tyckas underligt att bevarandeam-bitioner, gång efter annan, återfinns högt på dagordningen för något i högsta grad så föränderligt som ett levande landskap.¹ Denna paradox tydliggörs än mer då man ställer sig frågan om *vad* man vill bevara för eftervärlden. Om man exempelvis beaktar växtligheten i landskapet så har den, som så mycket annat, utmätta livscyklar.² Man kan bevara träd, se till att de inte blir nedhuggna, men man kan faktiskt inte hindra dem från att dö.³ Vid en eventuell nyplantering - är det då exaktheten i själva planteringen eller det historiska uttrycket som ska inneha företräde?⁴

I Sverige utses vissa landskap som varande riksintressen och naturreservat medan andra, i alla fall tills vidare, kvarstår som vardagslandskap.⁵ Vem äger då rätten att definiera ett landskap, hur det får nyttjas och hur det ska se ut?⁶ Härom råder naturligtvis delade meningar. Hur ska vi vidare bibehålla historiska och samtidigt, i högsta grad, levande landskap? Vad är det vi vill bevara för kommande generationer och vad syftar bevarandearbetet till? Detta är bara några av de frågeställningar jag står inför i min avhandling, och nedan följer en redogörelse för några av de aspekter beträffande landskap och landskapsvård jag tagit fasta på i den litteratur som jag studerat.

Landskap - en kort exposé

Landskap verkar äga en sällsam makt över oss människor då det har en förmåga att locka fram en mängd känslor och betydelser som ibland kan vara svåra att specificera.⁷ Här upplevs ofta en både komplex och mångdimensionell verklighet där samtliga sinnesintryck tillåts fritt spelrum. En vilja att rikta uppmärksamheten mot en större helhet snarare än mot enskilda element i landskapet har dock kunnat skönjas på senare tid, och kanske är det helt enkelt så att vår tids intresse för landskap till viss del handlar om en längtan att göra en kaotisk värld förståelig, att rikta intresset mot de stora frågorna om alltings varande?⁸

Som analytiskt begrepp befinner sig *landskap* fortfarande i sin linda och kan knappast betraktas som en fullfjädrad disciplin.⁹ När började då begreppet landskap att problematiseras och ges en innebörd? Naturligtvis är detta en definitionsfråga och beror på hur man definierar »det riktiga» landskapet eller »den sanna» upplevelsen av detsamma.¹⁰ Sett ur ett historiskt perspektiv har landskapsmåleriet i stor utsträckning kommit att påverka betydelsen av begreppet landskap men också samtidigt bidragit till en definitionsförvirring till följd av dagens moderna språkbruk. Det finns nämligen två, visserligen i grunden olika, men ofta sammantvinnade definitioner om vad landskap verkligen är. I nordiskt språkbruk återfinns en äldre definition av landskap som varande ett territorium inkluderande

det folk, med liknade traditioner och gemensam rättsuppfattning, som sedermera kom att manifesteras i våra landskapslagar. En kvarleva från denna tid är att vi alltjämt benämner landskap, exempelvis »landskapet Skåne», som regioner. Idag brukas dock landskapsbegreppet ofta då man beskriver ett landområdes rent visuella karaktär och denna användning av begreppet kan sägas vara ett sentida lån från engelskan och har sin upprinnelse i den konstnärliga genre som utvecklades i bl.a. Italien och Holland under 1500- och 1600-talen.¹¹ Landskapet som begrepp användes då för att beskriva en bildrepresentation av en landsbygd som kunde vara huvudmotivet i ett konstverk eller utgöra bakgrunden i ett porträtt. Med tiden kom begreppet även att inkludera själva landsbygden som ett visuellt fenomen. Gemensamt för dessa beskrivningar är att de refererar till särskilda platser.¹² Tydligt i detta sammanhang är också att begreppets olika användningsområden avser eller anspelar på rumsliga samband. I motsats till den anglosaxiska versionen av begreppet, där landskap tenderar att vara likställt med vy, utsikt eller panorama inbegriper det gamla nordiska landskapsbegreppet en klar koppling mellan samhälle och plats.

Landschap är ett begrepp sprunget ur det holländska renässansmåleriet som föreställer idealsamhällen i form av rurala, traditionella och vardagliga landskapsmotiv.¹³ Dessa landskapsmålningar kom att spela en stor politisk roll då de genom sina motiv försökte övertyga en heterogen befolkning, i full färd med att skapa nya politiska institutioner, om att det nya landet var stabilt och tryggt. Landskapsmålningarna erbjöd vidare det holländska folket en gemensam identitet och något traditionellt och genu-

int att relatera till.¹⁴ När dessa konstverk så småningom nådde England möttes de av en publik som helt saknade de associationer och traditioner som holländarna förknipade med denna genre, vilket fick till följd att engelskans *landscape* enbart kom att bli en benämning på en konstnärlig inriktning. Med tiden kom också scenerier av det slag som återgavs i landskapsmåleriet att benämnas *landscape*. Det engelska *landscape* kom alltså att utgöra en beteckning på något rent visuellt, i motsats till det gamla germanska landskapsbegreppet som innefattat såväl mark som människor och deras sätt att leva i geografiskt avgränsade områden.¹⁵

I mitten av 1700-talet började så småningom en mer allmän betydelse av landskap att göra sig gällande och man talade också om *platsens landskap*, vilket innebär att begreppets betydelse spränger den rumsliga begränsning som finns inneboende i att se landskapet som en vy. Begreppet landskap kom nu att i det närmaste att bli synonymt med *terräng*. I slutet av 1800-talet tog begreppsdefinitionen ytterligare en annan vändning och landskap blev likställt med en bit land, ett territorium, inklusive alla närvarande objekt, som ögat kunde ta in i en enda blick.¹⁶

I och med publiceringen av Carl Sauers verk *The Morphology of Landscape* 1925 kom landskap som begrepp på allvar att börja användas inom nordamerikansk geografi.¹⁷ Det skulle dock inte ta så lång tid innan Richard Hartshorne i sin *The Nature of Geography* (1939) identifierade en svårighet i samband med ordets begreppsdefinition och användning inom den amerikanska geografien. Sauer hade hämtat begreppet från tyskans något tvetydiga *Landschaft*

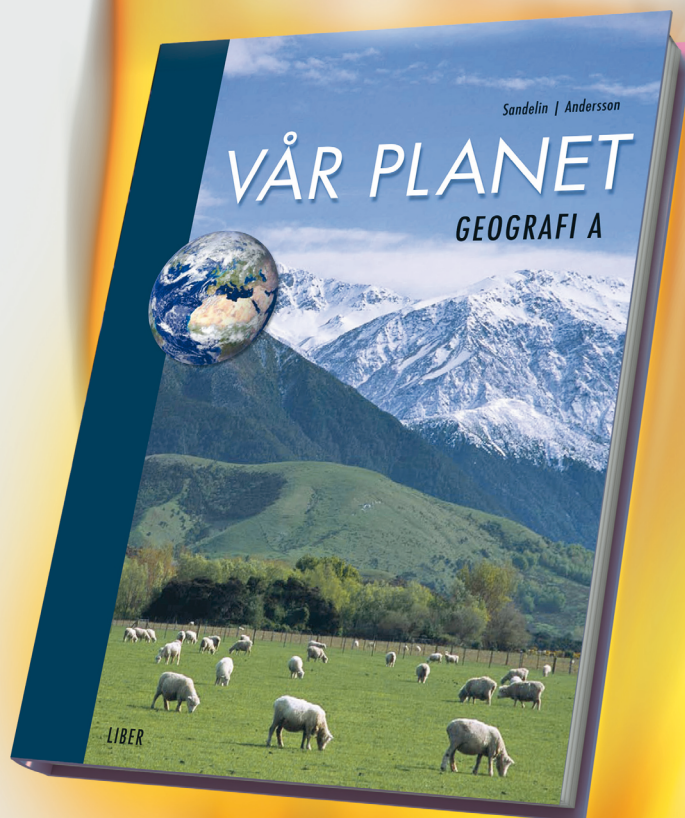

Liber

en del av Wolters Kluwer

Nyhet 07: Ett miljöinriktat läromedel med både teorier och analysverktyg.

Jordens hetaste ämne

Hur vi ska vi kunna ändra vårt sätt att utnyttja jordens resurser? Kan vi ändra vår livsstil för att uppnå en hållbar utveckling?

Miljötänkandet går som en röd tråd genom Vår Planet, ett nytt läromedel i geografi för gymnasiet, skrivet av två unga geografer som verkligen brinner för sitt ämne.

Marko Sandelin och Karl Andersson vill ge läsaren en helhetsförståelse för de olika villkor och förlopp som styr och påverkar jorden och vårt livsutrymme.

Dessutom vill de förse lärare och elever med användbara verktyg för att testa geografiska teorier och arbetsmetoder på verkliga case.

Läs mer om ett modernt geografiläromedel på www.liber.se.

Vill du veta mer? Kontakta kundservice! Tel 08-690 93 30, e-post kundservice.liber@liber.se

som, å ena sidan, kunde refereras till som ett avgränsat stycke land. Å andra sidan kunde det också innebära hur ett stycke land ter sig i det ögonblicket vi upplever det. Hartshorne menade att detta var förvirrande och hans lösning på landskapsbegreppsproblematiken var helt enkelt att överge det till förmån för en geografi som vetenskapligt var inriktat på regionala och rumsliga aspekter.

Under 1950- och 1960-talet förlorade landskapet som studieobjekt ännu mer mark inom geografin, men vindarna skulle komma att ändra riktning ännu en gång.¹⁸

Att förhålla sig till landskap

Åtskilliga var de landskapsgeografer som inte kände sig hemma i denna tid av kvantifiering och *spatial science*, och på senare år har också kritik riktats mot att forskningen tenderat att enbart fokusera på landskapets visuella och materiella former samt dess ursprungliga mening.¹⁹ Denna ursprunglighet har i landskapssammanhang ofta kommit att ses som mer naturlig och tillika synonym med det av människan orörda och intakta. Det ursprungliga och genuina kan dock mycket väl visa sig vara en rekonstruerad verklighetsbild då vissa landskap tenderar att uppfattas som både autentiska och uråldriga trots att de i själva verket formats och omdanats av människor under tusentals år. Paradoxalt nog kan man också ofta se en biologisk mångfald som är betydligt rikare i kulturlandskap som människan nyttjat intensivt (exempelvis slåtterängar och betesmarker) under en längre period än i områden där naturen själv fått råda.²⁰

Mitchell (2002) menar att landskap är det man *ser över* snarare än det man tittar

på, och det kan vara svårt att exakt säga vad som menas med att *se på landskap*. Man säger ofta »titta på utsikten» i stället för »titta på berget där borta». När man inbjuds att betrakta ett landskap är det oftast inte för att titta på ett visst element, utan alla enskilda objekt ignoreras till förmånen för uppskattningen av en större helhet. Landskapet kan utgöras av en scen som domineras av några specifika objekt, men det kan däremot inte uppskattas enbart tack vare dessa.²¹ Landskap kan inte heller längre riskera att reduceras till varande enbart en neutral kuliss. Från kulturgeografiskt håll har exempelvis fokus på rumslighet samt rummets begränsningar kommit att betonas allt mer och landskapet ses nu oftare som en laddad arena där kampen mellan olika intressen oupphörligen pågår.²²

W.G. Hoskins var bland de första att formulera tankar om landskapet som någonting »skrivet». I en barndomsbetraktelse beskriver han hur landskapet talar till honom på ett speciellt språk som han inte förstår och inte kan läsa. Landskapet beskrivs vidare som kodat och innehållande åtskilliga lager av meningar och betydelser.²³ Cosgrove och Daniels har sedan beskrivit landskapet som en text, skriven av ett oändligt antal författare. Beroende på vem som sedan »läser» landskapet kan det tillskrivas olika innebörder och meningar.²⁴ Att se landskapet på detta sätt innebär att ingen tolkning skulle vara mer sannolik eller rimlig än någon annan.²⁵

Till skillnad från exempelvis Cosgrove och Daniels, som ser begreppet landskap som ett substantiv, någonting som är, önskar Mitchell ändra begreppets ordklass-tillhörighet till ett verb. Istället för att reda ut vad landskap är och betyder önskar han

istället rikta fokus mot vad det faktiskt gör och hur det fungerar i en kulturell kontext. Landskap, menar Mitchell, ska inte tillåtas förbli enbart ett objekt att beskåda eller en text som väntar på att bli läst, utan det ska kunna ses som en process där sociala och kulturella strukturer formas oberoende av varandra.²⁶ Saltzman framhåller vidare att landskap är ett slags kontinuum som inte känner några gränser, och som sådant bör det kunna ses som en kulturell process.²⁷

Det finns en inneboende skillnad i att se på och förhålla sig till landskap beroende på om man ser sig själv som deltagare eller betraktare av detsamma. I deltagarens landskap utgör människan en viktig del medan det i betraktarens landskap är objektet som står i centrum. Genom sin produktion av exempelvis mjölk och säd, formar och omdanar bonden (deltagaren) sina ägor och sitt landskap och är på så sätt delaktig i en lång process. Betraktaren däremot, kommer i egenskap av tillfällig besökare och enbart nyttjar produkten, vare sig det nu är det färdiga brödet eller utsikten. Deltagarens och betraktarens upplevelser av samma landskap kan förvisso vara lika starka, men den senare kommer alltid att sakna en mängd detaljer då denne endast konfronteras med en liten del av en större verklighet.²⁸

Det är troligt att människors ökade fritid i stor utsträckning har påverkat hur vi idag upplever och brukar landskap. Många anser exempelvis att produktionslandskapen med tiden har kommit att ändra karaktär och att de nu kan liknas vid ett slags konsumtionslandskap där besökaren ska erbjudas skönhet, rekreation och upplevelser.²⁹ En växande upplevelsemarknad har samtidigt bidragit till en ökad efterfrågan på tillgänglighet, och besökare på historiska platser

förväntar sig att möta såväl rena naturupplevelser som synliga kulturella villkor från både förr och nu.³⁰ En viktig kvalitet för människan i detta sammanhang är möjligheten att kunna urskilja komplexa historiska dimensioner i olika livsmiljöer och landskap, då här ges möjlighet till reflexion och eftertanke.³¹

Respekten för tidigare generationers arbete och de avtryck detta lämnat i landskapet verkar således vara en aspekt som uppskattas i hög grad av väldigt många människor.³² Det verkar också generellt vara så att dagens intresse för landskap riktar mot det förflutna snarare än mot framtiden, och gång efter annan leds nu blickarna mot de landskap vars ålderdomliga karaktär synes borga för såväl kulturhistoriska värden som biologisk mångfald.³³ Men hur såg det verkligen ut förr? Vilken tidsperiod ska framhållas och kallas »förr», då landskapet såg traditionellt ut? Om man väljer att frysa en tidsepok framför en annan, finns det då inte en risk att resultatet blir en homogenisering av stora områden samtidigt som bilden av den förflutna tiden vi vill bevara blir missvisande och falsk?³⁴

Landskap och bevarande

*Vi kan försöka spela 1700-tals musik på tidsenligt vis, men vi kommer aldrig att kunna uppfatta musiken såsom på Mozarts tid, eftersom vi lyssnar med det 20:e århundradets öron.*³⁵

I Sverige har visionen om att kunna bevara områden i exempelvis odlingslandskapet funnits länge. Redan i början av 1900-talet inrättades nationalparker för att skydda särskilt värdefulla områden, och då det moderna naturvårdsarbetet kom igång

på allvar under 1960-talet blev bevarandet av vedertagna odlingslandskap en betydelsefull angelägenhet varvid naturreservat eller naturvårdsområden av detta slag kom att inrättas. Dock var dessa många gånger av mer museal karaktär och det skulle dröja ytterligare ett tjugotal år innan mer betydande insatser kom att sättas in för att slå vakt om lämningarna av det äldre odlingslandskapet.³⁶

Produktivitet och avkastning var under många år ledstjärnorna i den svenska jordbrukspolitiken och statliga bidrag utgick exempelvis under 1970-talet till dem som rationaliserade sin jordbruksmark genom att eliminera odlingshinder som bl.a. stenmurar och åkerholmar. Detta beklagades av många men ansågs vara ett ofrånkomligt pris för den utveckling som bedömdes vara såväl nödvändig som direkt önskvärd.³⁷ Jordbrukslandskapet kom därmed att utvecklas från det småskaliga och mångfacetterade till storskalighet och enformighet, vilket fick till följd att flera av de miljöer som var vanliga i det äldre odlingslandskapet sakta men säkert försvann.³⁸ Ett förändrat synsätt har dock kunnat skönjas under framförallt de senaste årtiondena då aspekter som biologisk mångfald och kulturhistoriskt värde har införlivats i det regelverk som jordbruket måste beakta och ta hänsyn till. I och med Sveriges inträde i EU 1995 blev det vidare möjligt att söka och erhålla stöd till landskapsvård inom jordbruket.³⁹

Det kan vara svårt att få ett vardagligt landskap, såsom ett modernt jordbrukslandskap, att verka viktigt och värdefullt. I bevarandesammanhang fokuserar man ofta på bevarandet av det som är ovanligt och sällsynt, och det har genom tiderna också fokuserats på gångna tiders seder och

bruk.⁴⁰ Äldre tiders småskaliga jordbruk framhålls som varande ekologiska och estetiska förebilder men i detta kan ligga en inneboende risk att vardagliga men viktiga och avgörande sammanhang förbises samtidigt som vi själva inte känner oss hemma i allt det gamla och föråldrade.⁴¹ Med denna landskapsuppfattning riskerar vi vidare att skapa opersonliga »landskapsmuseer» som visserligen är vackra att vistas i men som helt saknar mänskligt liv och karaktär.⁴² Kritik har dock alltmer riktats mot att landskapets processuella karaktär inte uppmärksammas i sin helhet i den offentliga landskapsvärden. Det byråkratiska landskapet anklagas för att vara sceniskt, neutralt och konserverat medan den brukande bonden anses ha en naturlig, cyklisk landskapsuppfattning där förändring är det naturliga tillståndet.⁴³

Landskap är också lokala i sin utformning. De formas och verkar i lokala sammanhang även om de på samma gång ingår i mer generella geografiska och sociala kontexter.⁴⁴ För att vi ska kunna förstå vårt lands eller vår regions historia även i framtiden är det viktigt att vi vårdar såväl vår nationella som vår regionala och lokala identitet. Detta innebär i praktiken att vi lär oss beakta och ta vara på kulturhistoriska lämningar eller mönster som har möjlighet att förmedla det specifika landskapets historia. För att kommande generationer ska kunna få inblick i och förstå vad som format vår nutid måste de således beredas möjlighet att uppleva och ta del i den utveckling och de skeenden i det förflutna som lett fram till denna.⁴⁵

Alla landskap förändras men trots att just föränderlighet så påtagligt präglar ett landskap tenderar vi ändå att uppfatta det

som något stadigvarande och i grunden oföränderligt. Vid en närmare granskning kan dock det till synes stabila i själva verket visa sig vara en mängd olika flöden och pågående processer där förändring och instabilitet utgör det fullständigt naturliga tillståndet. Men även om ett landskap hela tiden långsamt förändras går det fortfarande att känna igen och uppfatta som samma landskap.⁴⁶ Då förändring så påtagligt präglar vår omvärld och våra landskap är det dock varken rimligt eller ens önskvärt att bevara samtliga historiska spår som står att finna.⁴⁷ Men om det då är just det föränderliga i landskapet som ska bevaras för framtiden krävs förmodligen andra tillvägagångssätt än de som är aktuella just nu.⁴⁸

Demografiska, sociala och ekonomiska omdaningar gör att de värden vi ser i landskap ständigt växlar, och det är inte ovanligt att man önskar värna om ett specifikt landskap som bärare av historiska budskap samtidigt som samma landskap i praktiken utgör ett modernt och vinstinriktat produktionslandskap.⁴⁹ Att vara lantbrukare idag innebär i praktiken att man driver ett företag, och många av dem som brukar och formar dagens jordbrukslandskap har också en företagsekonomisk bakgrund. I dessa lantbrukares förhållningssätt till sitt landskap blir kopplingen mellan ekonomisk lönsamhet och ekologisk hållbarhet en naturlig del av verksamheten, men då naturvården i allt större utsträckning inträtter sig för samma landskap uppstår ofta konflikter gällande biologisk mångfald och utrotningshotade arter. Bruk är dock det centrala begreppet här, och detta utgör också en förutsättning för bevarandet av ett produktionslandskap.⁵⁰ De värden som återfinns i ett odlingslandskap har en gång

formats i samspel mellan bondens bruk av jorden och naturen, och en förutsättning för att dessa strukturer ska bevaras och tillåtas finnas kvar är att bonden fortsätter att nyttja marken.⁵¹

Bonden erhåller genom den kontinuerliga vistelsen i ett och samma landskap tydliga insikter om landskapets ständiga föränderlighet. Dessutom tydliggörs hela tiden kopplingen mellan människans brukande och det gestaltade odlingslandskapet.⁵² Istället för att se människan som ett hot är det med andra ord angeläget att se henne som en viktig länk i bevarandearbetet. Detta synsätt medger att landskap är levande såväl som föränderliga till sin natur, och det indikerar vidare ett bevarandearbete med fokus på framtiden där teknisk och ekonomisk utveckling bejakas och förespråkas.⁵³

Avslutande reflektioner

Hur ställer vi då oss själva till det vi skapar i form av kulturlandskap idag?⁵⁴ Historiskt sett har de visioner som berört framtidens agrara landskap huvudsakligen berört bevarandet av och återskapandet av forna tiders landsbygdslandskap. Ett viktigt miljöpolitiskt mål idag är exempelvis att dels värna om, men också återskapa en del av de våtmarker som torrlades under framförallt 1800-talet.⁵⁵ Detta tillvägagångssätt är vanligt i bevarandesammanhang idag och kan möjligen ses som en slags generalisering och ett uppvisande av ett visst karakteristiskt historiskt element med starkt fokus på själva objektet. Men vilka övriga bevarandestrategier för framtiden står till buds?⁵⁶ Vårt kulturarv är i ständig förändring samtidigt som det representerar kontinuitet, förankring och tradition. Dessutom har

uppfattningar om vad som är betydelsefullt eller särskilt värdefullt att bevara en tendens att skifta med tiden.⁵⁷ Vid planerade rekonstruktioner av landskap bör det ändå göras ett försök att beakta hur framtidens invånare kan tänkas nyttja dessa.⁵⁸ Vad har t.ex. dagens markanvändning för betydelse för framtidens produktion och miljö?⁵⁹ Räcker det att landskapet ser gammalmodigt ut och förvaltas så att de biologiska värdena kvarstår? Kanske vore det bättre om vi hellre tog fasta på en viss nivå av bevarande så att kontinuiteten och det processuella inte bryts? Finns det dessutom något sätt att samtidigt göra de historiska rötterna tillgängliga och förståeliga så att inte den autentiska känslan går om intet?⁶⁰

Det finns, slutligen, en önskan om förbättrad dialog och utökad kommunikation gällande landskapsbevarande mellan den reglerande och verkställande nivån, och det är kanske här vi ska börja.⁶¹ Att bevara eller inte bevara, det är frågan.

Nej, framtidens landskap kommer definitivt inte att se sig som dagens. Det landskap vi möter idag är en färskvara. Det såg inte ut så här igår och det kommer definitivt inte att se ut så här imorgon. Något »bäst före datum» står inte att finna utan landskapet, med sina minnen och framtidsutsikter, är just nu.

Referenser

- Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 48 (2004): *Illusion och verklighet, Landskapet som rekonstruktion*, redigerat av Åsa Klintborg Ahlklö & Björn Magnusson Staaf, Swedish Science Press, Uppsala.
- Cosgrove, D and Daneils, S (1988): *The iconography of landscape*. Upplagan tryckt 2004, University press, Cambridge.
- Harvey, D (1996): *Justice, Nature and the Geography of Difference*, Blackwell Publishers Ltd, Oxford.
- Johnston, R.J. et al (2000): *The Dictionary of Human Geography*, Blackwell Publishers Ltd, Oxford.
- Kulturmiljövård 1/2000 (2000): *Vad bevarar vi för eftervärlden och hur gör vi?* Chefredaktör Birgitta Gustafsson, Luleå Grafiska, Luleå.
- Mitchell, W.T.J. (2002): *Landscape and Power*, second edition, The University of Chicago Press, Chicago.
- Muir, R (1999): *Approaches to Landscape*. Upplagan tryckt i Kina.
- Saltzman, Katarina (2001): *Inget landskap är en ö Dialektik och praktik i öländska landskap*, Nordic Academic Press, Lund.
- Thorell, Kristina (2005): *Bevarandeplanering i landsbygdens landskap – Vägar mot förankring i det lokala*, licentiatavhandling, CHOROS 2005:1, Kulturgeografiska institutionen, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.

Fotnoter

- ¹ Saltzman (2001)
- ² Magnusson Staaf (2004) i *Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 48*
- ³ Howard (2004) i *Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 48*
- ⁴ Magnusson Staaf (2004) i *Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 48*
- ⁵ Thorell (2005)
- ⁶ Saltzman (2001)
- ⁷ Mitchell (2002)
- ⁸ Saltzman (2001)
- ⁹ Muir (1999)
- ¹⁰ Mitchell (2002) i *Landscape and Power, second edition*
- ¹¹ Saltzman (2001), se också Olwig (1996)
- ¹² Muir (1999)
- ¹³ Saltzman (2001)
- ¹⁴ Muir (1999)
- ¹⁵ Saltzman (2001)
- ¹⁶ Muir (1999)
- ¹⁷ Johnston, R.J. et al (2000): *The Dictionary of Human Geography*, sökord landscape
- ¹⁸ Muir (1999)

- ¹⁹ Muir (1999), Cosgrove (1993)
²⁰ Saltzman (2001)
²¹ Mitchell (2002)
²² Saltzman (2001)
²³ Muir (1999)
²⁴ Cosgrove, Daniels (1988)
²⁵ Saltzman (2001)
²⁶ Muir (1999), Daniels (1989)
²⁷ Saltzman (2001)
²⁸ Bucht (2004) i *Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 48*
²⁹ Bucht, Magnusson Staaf (2004) i *Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 48*
³⁰ Wijkander (2000) i *Kulturmiljövård 1/2000*
³¹ Magnusson Staaf (2004) i *Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 48*
³² Thorell (2005)
³³ Saltzman (2001)
³⁴ Gustavsson och Peterson (2004) i *Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 48*
³⁵ Magnusson Staaf (2004) i *Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 48*
³⁶ Thorell (2005)
³⁷ Saltzman (2001)
³⁸ Thorell (2005)
³⁹ Saltzman (2001)
⁴⁰ Gustavsson Peterson (2004) i *Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 48*
⁴¹ Saltzman (2001), Gustavsson Peterson (2004) i *Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 48*
⁴² Bucht (2004) i *Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 48*
⁴³ Thorell (2005)
⁴⁴ Saltzman (2001)
⁴⁵ Westerlind (2000) i *Kulturmiljövård 1/2000*
⁴⁶ Saltzman (2001), se också Harvey (1996:49ff)
⁴⁷ Westerlind (2000) i *Kulturmiljövård 1/2000*
⁴⁸ Saltzman (2001)
⁴⁹ Magnusson Staaf (2004) i *Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 48*, Saltzman (2001)
⁵⁰ Saltzman (2001)
⁵¹ Thorell (2005)
⁵² Thorell (2005)
⁵³ Saltzman (2001)
⁵⁴ Bucht (2004) i *Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 48*
⁵⁵ Saltzman (2001)
⁵⁶ Gustavsson Peterson (2004) i *Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 48*
⁵⁷ Westerlind (2000) i *Kulturmiljövård 1/2000*
⁵⁸ Magnusson Staaf (2004) i *Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 48*
⁵⁹ Saltzman (2001)
⁶⁰ Gustavsson Peterson (2004) i *Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 48*
⁶¹ Thorell (2005)

*Lise-Lotte Persson är doktorand vid kulturgeografiska institutionen i Lund.
 E-post: Lise-Lotte.Persson@keg.lu.se*

RECENSIONER:

Patrik Olofsson: *Vattenriket*. Skånes Natur, årg 92. Årsbok för Naturskyddsföreningen i Skåne 2005. ISBN 91-631-7734-X, ISSN 1101-0886.

Naturskyddsföreningen i Skåne har under senare år vid flera tillfällen gett ut sin årsbok i påkostade format med rika illustrationer. Årsboken för 2005 är sannolikt det mest enastående exemplet på detta. Temat för boken är Kristianstads Vattenrike och här har man låtit släppa lös naturfotografen Patrik Olofsson. Resultatet har blivit en bok där inget enda uppslag i den 224 sidor tjocka publikationen saknar färgillustrationer. Det är fotot som står i förgrunden för innehållet och den engagerade texten kompletterar. Det hela blir till en smakfull och praktfull bok med en modig layout.

Olofsson står även för det mesta av texten och han tar oss med på ett riktigt äventyr. Ömsom handlar det om det vildsinta, brusande vattenriket med forsende vattenmassor och luftstrider mellan havsörnar, ömsom om det tysta, stilla alekäret med mygg och ljudlösa rördrommar. Fotona är magnifika. Sven-Erik Magnusson (initiativtagaren till verksamheten Kristianstads Vattenrike) anslår den mer pedagogiska vinklingen med förklaringar till Peter Elfman's akvareller. Det handlar då om klara och rediga fördjupningar kring de historiska skeendena och exempel på den dramatiska dynamiken i ett område som präglas av vatten. Karin Magntorn avslutar boken genom att redogöra för Biosfärområde Kristianstads Vattenrike och guida till utemuseer och besöksplatser.

I bokens inledning bjuds på en flygtur över Kristianstads omgivningarna våren 2002. Det talas ännu om att staden var centimetrar från att mer bokstavligen inlemmas i vattenriket. Man får en inblick i hur vattnet bredde ut sig i landskapet innan vattensänkningarna och innan Helge ån bröt sig ett nytt utlopp 1775. Makten ges åt vattnet och människan blir ganska liten. Det går igen i fortsättningen också och människan framstår som den klart mest främmande fågeln, när hon ställs inför gungfly och vidsträckt träskmarker. Ett av Olofssons foton över översvämningar vid Mjöån en kall vinterdag gör detta alldeles tydligt. Det är naturen runt Helge å som står i fokus (som sig bör i årsbo-

ken Skånes natur). Det är givetvis något som även en kulturgeograf gärna accepterar. Ändå blir det till viss del något av två pedagogiska dilemman. Sammanlagt räknar jag till cirka två sidor text kring stadens landskap och cirka två sidor kring bondens del i vattenriket. I ljuset av att Biosfärområdet ingår i Unescos *Man and the Biosphere programme* skulle människans närvaro i vattenriket möjligen kunna ges ett större utrymme. Det andra dilemmat är att definitionen av själva Biosfärområdet är: »Helgeåns avrinningsområde inom Kristianstads kommun och de kustnära delarna av Hanöbukten.» Det är ett stort område som inkluderar det mesta av Kristianstads kommun. Kapitlet kring Vramsån tar oss förvisso upp på Linderödsåsens sluttningar och de sandiga markerna runt Lyngsjö, men förstäligt nog har författaren svårt att slita sig från kärnområdet kring Helge å, Hammarsjön och Araslövssjön.

För den som äger minsta intresse av naturfoto är boken ett måste. För den som känner ett behov av en engagerad och påläst beskrivning kring ett av Skånes mest exotiska naturområden är den lika oumbärlig. Alla som sett filmen »Vingar över vattenriket» och nu läst den här boken ser fram emot mer från Olofssons kamera och penna.

Henrik Svensson,
universitetslektor i geografi,
Högskolan Kristianstad

K. O. Arnstberg: *SPRAWL*. 123 sid. Symposion Stockholm/Stehag 2005. C:a 200 kr.

»Vi lever i ett samhälle där kritiken mot det framväxande stadslandskapet är massiv. Svårstyrda ekonomiska, etniska och sociala processer sorterar blandstaden i monofunktioner, såväl rumsligt som med avseende på byggnader. Stadslandskapet faller isär i sina olika komponenter: sovstad, nöjesstad, arbetsstad, köpstad, fattigstad, invandrarstad, villastad etc. Myten att vi hör samman i en avgränsad rumslighet och har ansvar för ett gemensamt uppbyggt lokalt samhälle fungerar allt sämre. Däremot är vi alla underkastade det moderna stadslandskapets villkor.» Så skriver Arnstberg

avslutande i boken *SPRAWL*, med ett begrepp som kanske kunde översättas till eller tolkas som bilstadens närmast okontrollerbara utspridning i landskapet.

Runt omkring oss, och allt mer, kan vi notera hur stad och land utvecklas till något både oöver-skådligt och svårtolkat. Att massbilismen är en förutsättning står för all del ganska klart, men vad betyder denna utveckling, hur ska vi förstå den, har vi önskan eller behov att påverka den, styra den, bromsa den?

Efterföljarna till den tidiga efterkrigsepokens samhällsingenjörer och samhällsplanerare gör naturligtvis liksom vi lekmän sina iakttagelser, men till någon beslutsamhet att påverka tycks det vara långt. Kanske är det inte alls möjligt, i varje fall under demokratiska former?

Så får vi låta utvecklingen ha sin gång, väl? Det blir ju som människorna vill ha det! Nja, helt borde vi nog inte kasta yxan i sjön, för det finns ganska oroande hakar. Teknologiskt och ekonomiskt förefaller det hela visserligen att fungera. Betraktad socialt och ekologiskt ter sig utvecklingen däremot ganska, för att inte säga mycket, betänklig.

Just när dessa rader kommer till läser jag om svårigheterna att nå de nationella miljömålen, bl.a. vad avser luftföroreningar och koldioxidutsläpp. En av Arnstberg citerad utredning konstaterar bl.a.: »Det viktigaste i dagsläget är att undvika en ytterligare tillväxning till ohållbara transportmönster»(som alltså fortgår...) och: »Flygresandet, de långväga godstransporterna och biltrafiken i större städer är transportsegment där det är angeläget att omgående dämpa transportvolymerna i förhållande till dagens utvecklingstrender.»

Att Arnstberg tänkt länge och allvarligt på »sprawlandets» nackdelar, det är tydligt. Att han därtill kunnat samla sig till en så koncis och genomtänkt analys är mycket välkommet. Samtidigt tvingas han erkänna att någon generell lösning har han inte på denna kubbning mellan å ena sidan ekonomi och teknologi och å den andra de maktmässigt långt svagare sociala och ekologiska aspekterna på vad som sker omkring oss, runt lilla

Lund och kring stora Stockholm, i Västerland och i snabbexpanderande Österland.

Man sover knappast bättre efter att ha läst Arnstbergs bok, men läs den ändå – för kommande generationers skull.

Nils Lewan

Sveriges hamnar. Från lastageplats till logistikcentrum. 172 s. Breakwater Publishing i distribution, 2006. 295 kronor.

Lägligt när vi just ser tillbaka på järnvägens 150 år i Sverige kommer hamnförbundet med en hundra-årsskrift. Tänk så olika man kan göra jubileumsböcker!

Hamnarna har ju en mycket längre historia, vilket man också visar i en överblick i de inledande avsnitten. Under det senaste århundradet har omstruktureringen varit enorm, knuten till teknisk utveckling av såväl fartyg som lasthantering. Allt detta belyses i koncisa texter och mängder av illustrationer. Däremot är det mer knapert med statistik, som kan bidra med ytterligare synvinklar, och kartor, ja, kartor lyser förvånande nog med total frånvaro.

Som anmälare blir jag lite ställd. Påkostade jubelböcker är trevliga, men om de ska fylla en vidare uppgift och berätta för andra än de redan kunniga och invigda om såväl gammalt som nytt, ter sig produktionsgreppet inte oomtvistligt. Bilderna är som redan antytts många – äldre svartvitt, senare i färg. Många är självtalande, tror jag, somliga rentav roliga. Kortkorta texter ger utrymme för fantasin, men nog hade det i många fall varit värdefullt med ytterligare förklaringar om placering i tid, rum och sammanhang.

För dagens unga i skola och högskola finns det fortfarande plats för en bok, som tydligare belyser och utreder vad sjötransporterna utveckling betytt för landets ständigt förändrade rumsliga struktur – en bok mer lämpad för skolor och bibliotek än till present och prydnad. Visst, något helt annat, men vem skriver nu denna minst lika behövliga bok?

Nils Lewan

Living Planet Report 2006. 40 s. i A4. Rapporten kan erhållas via e-post:

Carina.Borgstrom-Hansson@www.se och kan sökas och laddas ner via www.Panda.org

Årets rapport från WWF – numera uttytt World Wide Fund for Nature – kunde knappast ha kommit lägligare, och kunde knappast vara tydligare. Den kompletterar andra, t.ex. den brittiska Stern-rapporten och den inte minst ekonomiska nödvändigheten att börja handla nu med hänsyn till konsekvenser av en allt påtagligare växthuseffekt och den svenska sårbarhetsutredningens första ofentliggöranden.

WWF-häften koncentrerar sig liksom tidigare helt på fotavtrycksberäkningar, ett tema som tidigare behandlats i GN, bl.a. i 1997:2 (L. Lewan) och 1999:4 (L. Lewan-Ekberg). WWF-framställningen täcker jordens alla delar och länder med en rad tydliga och diskussionsinbjudande diagram, kartor och tabeller. Man presenterar och diskuterar också skilda framtidsscenarier baserade på olika antaganden – inga försök till handling, snabba respektive långsammare åtgärder.

Någon särskilt munter läsning är ju inte detta, Man vaddå? Alternativet är *business as usual*, huvudet i sanden bland både politiker och oss andra. Dagens skolungdomar torde ha full anledningen att intressera sig för en framtid, som ju inte behöver komma oss gamla vid – om vi ej har barn (barn), nota bene.

De tydliga och färgglada (ack ja...) illustrationerna bör lämpa sig mycket väl för utnyttjande i undervisningssammanhang på de mest skilda nivåer. Se även Häftets karta ur samma rapport!

Skrivet i december 2006, men sannolikt minst lika aktuellt för geografer och alla under åren framöver...

Nils Lewan

Västerbotten – stunder i naturen. Utgivare: Jörgen Wiklund. Umeå 2005. ISBN 91-631-7470-7.

Västerbotten – scenes from a northern landscape. ISBN 91-631-7471-5.

Västerbotten – stunder i naturen är en bok som presenterar länet ur ett naturvetenskapligt perspektiv,

från Carl von Linnés lapplandsresa och fram till dagens forskning. Boken är en inspirationskälla för alla friluftsmänniskor och lämpar sig även som presentbok. Elva av länets främsta naturkännare och fotografer tar dig till kända och okända pärlor inom hela Västerbottens län.

Utgivaren Jörgen Wiklund har strävat efter att fånga sammanhanget i ett bildperspektiv, från kalvfjället i väster till länets östra kant vid kusten, med tematiska artiklar genom de fyra årstiderna.

I boken kan vi läsa om havet som finns i öster och sträcker sig långt bortom nära. Innanför havet finns likt en försvinnande djurart det småskurna jordbrukslandskapet med betade djur, restaurerade lador och hässjor. Där sprider storspoven glädje med sin närvaro. Det är inte utan att jag kan känna doften av nyhässjat hö i Vindelälvens deltasystem och för en kort stund drömma mig tillbaka till en svunnen tid. Just sådana tillfällen till dagdrömmar aktualiseras ofta mellan boksidorna. Att resa utmed Vindelälven är att resa i Änglamark, skriver författaren och syftar på Evert Taubes hyllning till svensk natur och den orörda älven. Stora delar av den fjällnära barrskogen i länet är skyddad i reservat och inom länet har både de nordliga och de sydliga arterna sina yttersta utbredningsområden.

Mitt i länet där skogen och sjöarna finns är författaren född och likt beskrivningen i bokens förord närmar han sig länets djur och natur med vördnad, vilket speglas i bokens fina naturbilder. Likaså avbildas naturen utifrån de processer som var verksamma vid inlandsisens avsmältning liksom länets berggrund och de botaniska förutsättningarna.

Havet utanför Västerbottens kust är ungt, c:a 5 000 år, och har sitt eget ekosystem anpassat till brackvattenhalten och vintersäsongens kalla viloperiod under det mörka istäcket. Utmärkande för Västerbottens län är att älvarna rinner parallellt ner mot kusten. De utbyggda älvarna i länet svarar för 20 procent av landets producerade vattenkraft. I havsområdena utanför älvarna stannar laxhannarna oftast kvar medan honorna vandrar ända ner till södra Östersjön. Tyvärr är det bara en bråkdel av honorna som får återvända till sina hemälvar p.g.a. hårt fisketryck.

Havsvågornas inverkan på kustlandskapet och de sandiga kustslätterna präglar området efter isti-

den. Landhöjningen är nu upp till nio m.m. per år i norra länsdelen och kustens bård av gråal avancerar ständigt utåt.

Kalkrika bergarter i fjällen och vattnets rörelse i och ovanpå marken försörjer en lång rad krävande växter och stundtals är floran mycket rik! Vid kusten är floran rikast i länets södra del, vid Norra Kvarnen, där några arter är unika i hela landet. Även det intressanta och rika fågellivet från kust till fjäll presenteras ingående i boken och illustreras med ett rikligt antal färgbilder.

Måskenäiveglaciären i västra fjällen med sin kalvande glaciärfront står i stor kontrast till Sveriges vackraste drumliner, vilka förekommer längs Västerbottenskusten.

Annica Grundström

Tommy Book: *Berlin med omland – hur storpolitik och gränsdragningar präglat ett storstadsområde*. Växjö universitet 2006. 304 sidor. ISBN 978-91-89317-37-6.

Berlin är en av våra närmaste storstäder, i stark förändring. Det gällde på 1990-talet, då jag besökte staden flera gånger, en gång rent av med Tommy Book som kunnig, engagerad och krävande ciceron. Den snabba utvecklingen har fortsatt på 2000-talet. Hur det har gått till tas upp i en bok av Tommy Book med titeln Berlin med omland. I underrubriken – hur storpolitik och gränsdragning präglat ett storstadsområde – finns en precisering. Efter att ha läst boken får jag lust till en ny Berlinresa. Book är en ovärderlig inspirationskälla och Berlin är ju så nära.

Med geografiska infallsvinklar skildras Berlin föredömligt som en brännpunkt för stormaktspolitiken. Några viktiga nyckelord är gränser, murar och hopfogning. Gränsdragningar kom att påverka allt och alla i Berlin. Skeendet efter murens fall är naturligtvis i centrum. I flera kapitel får vi följa processen, som dock inte alltid gått efter förväntningarna (se t.ex. sid. 84). Författaren hinner på de 300 sidorna anlägga en mängd intressanta perspektiv på storstaden.

Muren föll. Varför? Och vad hände sedan? Detta och mycket annat försöker alltså Book att svara på. Med många års erfarenhet av Berlin (otaliga

resor dit, flera böcker och en rad artiklar) besitter han en otrolig kunskap om staden. Allt mynnar ut i en slutuppgörelse (?) med Berlin, när han förtjänstfullt redogör för och analyserar de senaste decenniernas utveckling. Mängden information och relevanta fakta är bokens styrka. Informationen är precis och seriös. Ibland kan boken kännas så rik på fakta att läsaren har svårt att absorbera allt. Men det råder inte något tvivel om att författaren är starkt engagerad.

Att sammanställa två tidigare från varandra så helt åtskilda stadsdelar (Väst- respektive Östberlin) tar givetvis tid. Att heltäckande skildra detta förlopp låter sig svårligen göras. Därför väljer författaren att göra ett antal nedslag efter eget intresse. Det är klokt. De första kapitlen ägnas åt den administrativa indelningen, den militära präglingen, förortsbebyggelse och pendling. Berlins s.k. angerdörfer behandlas relativt ingående och därefter görs en noggrann genomgång av detaljhandel, industri och kommunikationer. Så långt diskuterar Book om Berlin är en återförenad stad, fysiskt och mentalt. Bokens sista nedslag kretsar kring muren och dess fall samt konsekvenserna därav.

Det är inte ovanligt hos Tommy Book att illustrationerna intar en central plats. Det är bra och här bidrar inte minst det rikhaltiga kartbeståndet till bokens värde. Många kartor är inte bara vackra att se på. De är dessutom informativa och underlättar för läsaren att bli bekant med Berlin. Tyvärr är vissa kartor så små att texten, t.ex. på sid. 143, är oläslig utan förstoringsglas. På sid. 261 anmodas läsaren att lägga märke till den gröna markeringen, men färgerna är så diffusa att den färgblinde ger upp (och vi är väl 10% av läsekretsen!). Bildmaterialet är mindre omfattande. Många bilder berikar boken, men några är tyvärr lite suddiga och otydliga som t.ex. 8:6 och 20:3. En längre inledning, som fört läsaren in i problemen hade varit bra. Jag saknar också en rejäl sammanfattning – de nuvarande slutreflexionerna räcker inte. Man blir så glad när författaren i den fortlöpande texten bidrar med sin »egen reflexion» som på sidorna 151 och 264.

Avslutningsvis kan vi konstatera att vi här har ett nytt standardverk om Berlin. Det är en mycket inbjudande bok – innehållsrik, lärd och tankeväckande. Det är god samhällsgeografi som pre-

senteras. Men så är Tommy Book också något så ovanligt som en geografiprofessor, som skriver meningsfull och begriplig geografi. Boken fyller ett tomrum och den rekommenderas till alla som har intresse för historisk-politisk geografi. Alldeles särskilt är Berlinintresserade att gratulera.

Ingvar Andersson

Mats Areskoug: *Miljöfysik. Energi för hållbar utveckling*. Andra upplagan. 400 s. Studentlitteratur. Lund 2006. Häftad. ISBN 91-44-03587-x.

Miljöfysik saknar entydig definition men har i den anmälda boken avgränsats till att omfatta människans utnyttjande av naturens energiresurser på ett sätt som är förenligt med långsiktig hållbar utveckling. Författaren, som är docent i fysik vid Malmö högskola, har under många år utvecklat undervisningsmetoder, experiment och ämnesinnehåll i miljöfysik och låter oss i boken ta del härav.

Boken består av sex delar. Den första, *Människa, Miljö och Energi*, avgränsar inledningsvis ämnet för att därefter ge en överblick av fundamentala samband för materia och energi med exempel från jordens globala energibalans och fotosyntesen. Vidare avhandlas begreppet hållbar utveckling på speciellt energins område. Växthus-effekten skärskådas grundligt liksom den ultravioletta strålningen och ozonskiktet.

Den andra delen handlar om *fossilenergi*, dess uppkomst, sammansättning och användning. Också förbränningsmotorn och miljöaspekter på fossila bränslen ges utrymme i denna del, som är nyskriven för bokens andra upplaga.

Tredje del avhandlar *förnybar energi*. Här får vi veta en hel del om den instrålade solenergin, dess storlek, hur den påverkas och hur den kan mätas. Möjligheterna att utnyttja solenergi i energiförsörjningen skärskådas också, varefter beskrivs solfångare och solceller, värmeväxlare och värmepumpar, vatten- och vindenergi samt bioenergi innefattande bl.a. de olika teknikernas konstruktion, verkningsätt och miljöpåverkan. Termen energi nämns redan på s. 185 men förklaras först senare i boken (s. 256).

Kärnenergi är rubriken på bokens fjärde del,

som är nyskriven för dess andra upplaga. Den redovisar kärnkraftverkets fysik, kärnenergitekniken, de radioaktiva ämnena från kärnkraftverk, reaktorsäkerheten och kärnenergens framtid.

Femte delen handlar om *Samhälle och energi*. Energikvalitet och energihushållning är viktiga avsnitt liksom hur energi skall förstås. Man uppmanas här bl.a. att använda energi av lägsta möjliga kvalitet och att spara den högkvalitativa energin till ändamål där den verkligen behövs. Det är exempelvis kvalitetslöseri att värma bostaden med el. Med begränsad tillgång till el bör den i huvudsak utnyttjas till att tillaga maten eller till att driva dammsugaren. I femte delen skärskådas vidare det abstrakta, svårgripbara energibegreppet.

Boken sjätte och sista del heter *Fysik och energi*. Den rymmer tre kapitel, *Energi, Materia och Strålning*. Dessa är bakgrundskapitel, vilka ger en fysikalisk grund inom sina respektive områden och vilkas innehåll därför väsentligt underlättar tillgängligheten och förståelsen av bokens övriga kapitel. De bör därför läsas före dessa.

Samtliga kapitel, de är till antalet 18, avslutas med sammanfattning och litteraturförteckning och flera med förslag till experiment och undersökningar samt uppgifter i form av diskussionsfrågor och problem. Svar och kommentarer till diskussionsfrågorna och problemen jämte ett omfattande sakregister avslutar boken. Många av experimenten är enkla och mycket originella. Vad sägs om instrålningsmätning med kindmetoden eller med kaffemetoden? Författaren ger också enkla anvisningar till hur man kan bygga sina egna instrument, t.ex. en termisk pyrheliometer för mätning av direkt solstrålning.

Mitt allmänna intryck av boken är mycket positivt. Hela dess upplägg är föredömligt från pedagogisk synpunkt. Förståelsen av en rad viktiga miljöfrågor fordrar fysikalisk insikt, och miljöfrågorna erbjuder på sin sida fysikämnet intressanta och angelägna tillämnningar. Författaren har verkligen lyckats förmedla denna interaktion mellan miljöfrågor och fysiken, vad som här betecknats miljöfysik. Boken bör kunna användas inom högskoleundervisningen i fysik, miljövetenskap och energi men har också mycket att ge oss geografer.

Jan O. Mattsson